

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

JIŘÍ M.
HAVLÍK

JAN FRIDRICH Z VALDŠTEJNA
Arcibiskup a mecenáš doby baroka

Jan Fridrich Z Valdštejna

VYŠEHRAĐ

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

JIŘÍ M.
HAVLÍK

JAN FRIDRICH
Z VALDŠTEJNA

Arcibiskup a mecenáš
doby baroka

Jan Fridrich Z Valdštejna

VYŠEHRAÐ

Vyobrazení na přebalu:

Johann Fridrich Necker – Gerard De Groos,
Dedikační rytina oslavného tisku
k intronizaci Jana Fridricha z Valdštejna,
1676, výřez

Vyobrazení na s. 4:

Karel Škréta – Melchior Küssel, Univerzitní
teze Jana Fridricha z Valdštejna
s vyobrazením Mariánského sloupu
na Staroměstském náměstí v Praze, 1661

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

svazek 19.

Edici řídí Filip Outrata

Obálku a grafickou úpravu navrhla Michaela Blažejová

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

v Praze roku 2016 jako svou 1475. publikaci

Odpovědný redaktor Filip Outrata

Vydání v elektronickém formátu první

(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 198 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

Výraznou finanční podporou se o tuto knihu zasloužil grantový projekt GAČR

Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku

v českých zemích (GAČR, 14-05167S).

Lektorovali: prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc. a doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

Copyright © PhDr. Jiří M. Havlík, Ph.D., 2016

Typography © Michaela Blažejová, 2016

ISBN 978-80-7429-711-3

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

ÚVODEM

Ve znamení kontinuity – tak bychom mohli nazvat nejednu z kapitol dějin katolické církve. V případě Jana Fridricha z Valdštejna by šlo o kontinuitu dvojí. I když tím, kdo Valdštejna podporoval v jeho vzestupu, byl Arnošt Vojtěch z Harrachu, mnohem více rozvinul odkaz Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka.

V sedmdesátých letech 17. století nastalo v pravém slova smyslu zemětřesení na české církevní a i politické scéně. Česká historiografie si ho zatím příliš nevšímá, možná i z toho důvodu, že nastalo nejdříve právě uvnitř duchovenstva, které stojí ve stínu obrovského zájmu posledních let o českou (nebo habsburskou) barokní šlechtu.

Po Harrachově smrti se v českém duchovenstvu připravoval vzestup generace vrstevníků Leopolda I. – biskupů vzešlých většinou z řad české šlechty. Prostšího původu mezi novými hodnostáři byl jen jediný – o mnoho starší Sobek, i ten však měl v politice zkušenosti dávno před intronizací v Hradci Králové.

Největší změny přinesla právě až jeho smrt na konci dubna roku 1675. V polovině října roku 1676 zemřel i dosavadní litoměřický biskup Maxmilián Schleinitz. Odešli tak nejbližší spolupracovníci a souputníci Arnošta Vojtěcha z Harrachu, spjatí s plány na zřízení čtyř nových biskupství – v Litoměřicích, Hradci Králové, Plzni (později v Klatovech) a Českých Budějovicích¹ – a přechodem násilné rekatolizace v její umírněnou formu po skončení třicetileté války.

¹ Václav LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna*, Časopis Matice moravské 54, 1930, s. 320n. Reálnějších obrysů tyto snahy nabývaly nejpozději od 30. let 17. století, kdy byli jmenováni kandidáti všech čtyř stolců.

Na jejich místa nastupovali mladí a nadějní preláti. Bylo jim mezi 30 a 33 lety a jejich věk sliboval dlouhé působení. Pražský arcibiskup Jan Fridrich z Valdštejna, hradecký biskup Jan Kryštof František z Talmberka a litoměřický biskup Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka byli noví lidé s novými plány, kteří třicetiletou válku pamatovali jen z dětství a převážně nekatolické České království považovali za dávno minulost. Nebyli však naivní v tom, že by si mysleli, že je tato minulost mrtvá. Chtěli především budovat katolickou budoucnost svých statků a nemusíme se bát říct, že i své vlasti. I když jejich kariéra vyvrcholila v nejvyšších církevních úřadech v Čechách, u žádného z nich nebylo jisté, zda neskončí v Římě, Říši, či ve Slezsku. Šternberk byl od roku 1662 kanovníkem v Pasově, Valdštejn v roce 1671 usiloval o biskupství ve Vratislavi. Šlechtičtí synové rozhodnutí pro duchovní dráhu často toužili po kariéře v blízkosti papežského dvora. Setkáváme se s nimi i v říšských biskupstvích a kapitulách. Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka v letech 1665–1676 v Pasově sídlil, Valdštejn dosáhl titulu komorníka papeže Alexandra VII., usiloval o místo u tribunálu Sacra Rota Romana, biskupský stolec ve Vratislavi i kardinálský klobouk. V Pasově zasedli na biskupský stolec po sobě Václav z Thunu (1664–1673) a Sebastian z Pöttingu (1673–1689). Thun byl navíc od roku 1665 biskupem v korutanském Gurku, František Karel z Kounic auditorem Sacra Rota Romana a v letech 1711–1717 biskupem v Lublani. V rodině Thunů a Harrachů bychom přitom našli mnoho dalších hodnostářů, kteří dosáhli vysokých církevních úřadů v říši. Jen v Salcburku bychom se setkali v letech 1654–1668 s Guidobaldem z Thunu a na začátku 18. století s Františkem Antonínem z Harrachu. Tak bychom mohli pokračovat i dál. Podobná angažmá byla i v císařově zájmu.

Šternberk i Valdštejn byli velkými stavebníky – právě jim za svou barokní slávu vděčí severočeské Litoměřice a Duchcov. Talmberkova stavební činnost za nimi sice pokulhávala, ale pro odkaz všech tří platí, že důležité nejsou jen velké architektonické koncepce, které v Praze převrstvila činnost příštích arcibiskupů a v Duchcově jeho pozdějšího majitele Jana Josefa z Valdštejna, jeho nástupců a bohužel i důlních společností. Biskupští architekti Octavio Broggio a Jean Baptiste Mathey navrhovali i mnohem menší projekty – kostely na duchcovském panství, v Horním Litvínově, Horním Jiřetíně, v Uštěku či Doksanech, poutní místa v Mariánských Radčicích, Horní Polici či v Bohosudově. Lze si dobře představit, že pokud by Valdštejn uspěl ve Vratislavi a pasovský kanovník Šternberk v Klatovech, kde ho poprvé Leopold I. prezentoval jako budoucího biskupa, psaly by se církevní dějiny českých zemí jinak, ale kdyby v tomto případě neplatí.

Šternberk i Valdštejn vystudovali na pražské univerzitě a s její reprezentací byl spjat i Talmberk. Všichni také od raného věku spolupracovali s řeholníky – nejen jezuity, ale i s augustiniány, benediktiny a dalšími řády. Všichni si ale uvědomovali, že na misionářích katolickou budoucnost Českého království postavit nelze. Proto ta stavební činnost, proto ta snaha o distribuci české duchovní literatury, proto ten politický boj s městskými radami a světskými vrchnostmi. Chtěli vybudovat funkční farní síť, ve které budou moci sami určovat, kdo bude zastávat duchovní službu.

Na začátku 17. století žilo v Českém království málo katolíků. Rekatolizační zákony dvacátých let i samotný postup za třicetileté války² byly tolik tvrdé proto, že šlo o nařízení, která vlastně v mnohých regionech vůbec neodpovídala realitě – měla vybudovat realitu úplně novou. Misionáři často nasazovali život. Vojáci, kteří je doprovázeli, je sice před útoky ochránili, na důvěře a oblíbenosti jim však nepřidali. Šlo o to přivést ke katolickému vyznání většinu obyvatelstva natrvalo. V polovině 17. století zůstávalo už jen dost málo těch, kdo ještě zažili multikonfesijní společnost předchozí doby, která ani zdaleka nebyla prostá náboženských konfliktů a vzájemných svárů mezi jednotlivými vyznáními. Biskupové přesto opakovaně žehrali na to, že není dostatek těch, kteří by jednotu lidem vštípli a přesvědčili je, že ani v pohraničí cesta na bohoslužbu nevede do lesa, přes hory do Saska, nebo do domácnosti, kterou si věřící nekatolíci předtím tajně určili. Také proto už ale nebylo možné spoléhat se jen na misionáře.

Rekatolizační plány měly už od dvacátých let několik variant. Jednou z jejich palčivých otázek byl nedostatek kněží. V situaci, kdy některé regiony především na východě a severu Čech postrádaly katolické věřící vůbec, bylo jasné, že z nich v nejbližších letech příliš duchovních nevzejde. Zřizování biskupství a vysílání misionářů mělo vést především k výchově nového kléru. Nebylo možné spoléhat se na „dovoz“ kněží z polských, rakouských či bavorských oblastí, které navíc s větším či menším předstihem nebo přímo současně procházely obdobným vývojem.

Úkolem této knihy není věnovat se rekatolizaci jako celku. Musela by být dvakrát taková a mapovat období mnohem rozsáhlejší než padesát let života a dvacet let působení jednoho arcibiskupa. Přesto je těžké mnoho

² Literaturu k rekatolizaci viz Pavel BĚLINA – Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny Zemí Koruny české*, VIII.–IX., Praha – Litomyšl 2008–2011; Olga FEJTOVÁ, *„Já pevně věřím a vyznávám...“*, Rekatolizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské, Praha 2012.

otázek jeho působení vysvětlit bez výkladu o působení jeho předchůdců. Vedle samotného životopisu osobnosti, kterou v mnoha pádech skloňují práce četných kunsthistoriků, často aniž by bylo za jménem cokoli vidět, se budu snažit o představení základních tendencí ve vývoji církevní politiky pražského arcibiskupství ve druhé polovině 17. století. Při výkladech o rekatolizaci zůstává toto téma opomíjeno, přestože byl arcibiskup vůdčí osobou celého procesu. I mě samotného vedla představa, že proces proměny společnosti byl v době Valdštejnova působení v podstatě uzavřený. Během studia materiálů jsem však postupně docházel k závěru, že se jedná o mylný dojem. Od převládajícího potírání hereze bylo nyní potřeba přesunout důraz na podepření základů narychlo zbudované katolické společnosti. Bez stabilní duchovní péče, zajištění farní správy a vytrvalého působení na věřící by se mohlo zhroutit všechno, čeho dosavadní tvůrci rekatolizace dosáhli. Přitom se nedá hovořit o tom, že by předchozí období pod vedením Jana Lohelia a kardinála Harracha prvky pozitivního budování katolické identity Českého království postrádala. Stejně tak nelze tvrdit, že by se Valdštejn choval vůči nekatolíkům výhradně smířlivě.

Kardinál Harrach postavil nutné základy – zřídil v Praze seminář pro výchovu kněží, nezávislý přímo na jediném církevním řádu, podílel se na založení dvou nových biskupství, v nichž měly vyrůst další semináře, a snažil se získat zpátky majetek, z něhož by mohl chod diecézí financovat. Sjednáním a uzavřením tak zvané solní pokladny (*cassa salis*)³ jeho střety se šlechtou a královskými úřady neskončily. Příjmy ze solní daně představovaly jen nedostatečnou náhradu majetku sekularizovaného v průběhu 16. a na počátku 17. století. Nešlo ale jen o peníze, ale také o to, kdo bude jmenovat duchovní k farnostem jinde než na arcibiskupských statcích. S cisterciáky a dalšími řády, které měly v různých oblastech duchovní správu svěřenou a vlastnily majetky, v nichž zajišťovaly i osazování farností, podepsal Harrach smlouvy. V královských městech mu prezentační právo propůjčil český král. V případě šlechtických majetků však byla situace v podstatě nepřehledná. Při konfiskacích, nákupech a prodeích statků nebylo možné spoléhat se na dohody a dobré vztahy biskupů s jednotlivými rody, z nichž některé, a to nejen ty původně nekatolické, nepočítaly s tím, že by o farářích na jejich statcích měl rozhodovat

³ Antonín GINDELÝ, *O vzniku tak zvané „cassa salis“*, Výroční zpráva Královské české společnosti nauk 1883, s. 18–34; Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí*, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách, Praha 2008, s. 159–181.

někdo jiný než oni sami. Spory o to trvaly celé 17. století a ani Valdštejn samotný z nich nevybředl.⁴ Položil však důraz právě na budování farností a výchovu věřících, před nimiž vystupoval jako jejich duchovní autorita – dobově samozřejmě s okázalou reprezentací barokního velmože.

Plány však hatily jiné události. Sedmdesátá léta byla převratná i mimo území Českého království. Na začátku října roku 1675 přijel do Vídně nový papežský velvyslanec Francesco Buonvisi, aby nastoupil ke svému téměř čtrnáctiletému úřadu.⁵ O rok později změn ještě přibýlo – 22. července 1676 zemřel Kliment X. a 21. září téhož roku vzešel z konkláve úspěšně kardinál Benedetto Odescalchi. Přijal jméno Inocenc XI. Spolu s nunciem Buonvisim Inocenc XI. v dosavadním kardinálském kolegiu patřil ke straně nazývané *zelanti*, tj. *zbožní* či *horliví*. Oba vnímali velké nebezpečí, které představovalo střídání na vedoucích postech v osmanské říši, když v roce 1676 nastoupil do úřadu velkovezíra Kara Mustafa. O rok později v Uhrách povstal Imre Thököly. Války na východě monarchie nabraly novou sílu v jeho povstání a v osmanské říši se začala sbírat obří armáda, která roku 1683 dorazila až k vídeňským hradbám. Představy o zářné budoucnosti Českého království zhatily i útoky krále Slunce Ludvíka XIV. na západní hranice Svaté říše římské. I když žádná z armád ohrožujících habsburskou monarchii až do roku 1740 na území Čech nevstoupila, obyvatelstvo tíhu válek neslo v podobě výdajů, kterých bezendá pokladnice habsburské říše mezi lety 1677–1740 spotřebovala opravdu velké množství. Náklady nesly podobně jako za třicetileté války i tzv. privilegované stavy – duchovenstvo a šlechta. Nejeden kariérní postup byl podplacen darem či půjčkou z šlechtických velkostatků právě na účely financování záměrů Leopolda I. a jeho válečné rady. Snahy o úpravu berního systému v 80. letech 17. století byly motivovány stejnými cíli.

Čeští biskupové Valdštejn i Šternberk dobře věděli, co by hrozilo, pokud by turecká vojska došla dále než k Vídni. Jejich plány však válečné výdaje a další okolnosti zkřížily natolik, že se neváhali pustit do konfliktu s králem, jeho sněmovními komisaři i s vlastními příbuznými v panském stavu českého zemského sněmu. Přibližně takové zná oba česká historiografie, přičemž zhusta označuje jejich zájmy za „stavovské“. Talmberk stojí

⁴ Johann SCHLENZ, *Das Kirchenpatronat in Böhmen*, Praha 1928.

⁵ Vídeňský nuncius v letech 1675–1689. Anna Maria TRIVELLINI, *Il cardinale Francesco Buonvisi, nunzio a Vienna (1675–1689)*, Firenze 1958, s. 4, Donato SQUICCIARINI, *Die apostolischen Nuntien in Wien*, Città del Vaticano 1999, s. 154–160, Alberto M. GHISALBERTI (ed.), *Dizionario biografico degli Italiani*, 15. Vol., Roma 1972, s. 319–325, autor hesla G. De CARO.

v jejich stínu. To neznamena, že by Valdštejna neobklopovala v mnoha chvílích mlha dohadů a nepochopení. Ani následující kniha ji možná nerozestře úplně, pomůže snad ale přece jen vidět poněkud ostřeji.

Právě tradiční interpretace postupu duchovních proti císařským požadavkům z pozice stavovství se při podrobnějším zkoumání jeví poněkud pomýlená. Jde o zpětný pohled, motivovaný především vlastními politickými postoji historiků druhé poloviny 19. a začátku 20. století – Jaromíra Čelakovského, Josefa Kalouska a o něco mladšího Jana Muka.⁶ Ve druhé polovině 17. století hrály roli poněkud jiné faktory – nešlo o obhajování stavovských privilegií, ale vůbec o definování duchovenstva jako stavu na českém zemském sněmu. Klérus tu nevystupoval coby politický hráč rovnocenný ostatním. Jeho postavení bylo podle jeho vlastního výkladu zakotveno v církevním (ne tedy jen v zemském) právu a nebyl proto stavem, ale prostě církví, která lokální právo často nerespektovala a cítila se z něho být vyňata – stavěla se nad něj či spíše mimo něj. Právě tímto – v české historiografii nepřiliš obvyklým – způsobem se snažím dívat na události let Valdštejnova arcibiskupského panování.

Při velkém množství otázek a bohaté problematice, která se nabízí při studiu církevní politiky a rekatolizace českých zemích v druhé polovině 17. století, je důležité vytyčit si mantinely – stanovit opěrné body pro orientaci v obrovském množství materiálu.

Mohl bych postupovat podobně jako Pavla Stuchlá ve své monografii o Prachatickém vikariátu⁷ a studovat rekatolizaci prostřednictvím úřední agendy konsistoře a vikariátů, procházet podrobně emanata a recepta (tj. vydané a přijaté dokumenty) arcibiskupského archivu, vernální patenty (tj. vyhlášky vydávané pravidelně na jaře – *latinsky ver* – jaro, *vernus* či *vernalis* – jarní) a protokoly ze zasedání konsistoře. Jakkoli takovou cestu Stuchlá pouze ukazuje a naplno se jí nevydává a zůstává u „vybraných otázek církevní správy“, metodicky je to podnět velmi zajímavý. Po prohlížení těchto úředních dokumentů a prvních krocích v pří-

⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Postavení vyslaných král. měst na sněmích českých a spor měst Hory Kutné, Plzně a Českých Budějovic o přednost místa a hlasu na sněmě*, ČČM 43, 1869, s. 115–157; Josef KALOUSEK, *České státní právo*, Praha 1892, s. 487–494; Jan MUK, *Po stopách národního vědomí české společnosti pobělohorské*, Praha 1931, s. 110. Podobně v novější literatuře naposledy chápal Valdštejnova vystoupení i Valentin URFUS, *Stát a církev v návrhu na revizi zemského zřízení v Čechách v prvé třetině 18. století*, PHS 23, 1980, s. 147–159; TÝŽ, *K finanční pravomoci českého sněmu v druhé polovině 17. století*, PHS 15, 1971, s. 95–112.

⁷ Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750*, Vybrané otázky církevní správy, Praha 2004.

stupu k církevní politice arcibiskupa Valdštejna zdola jsem tento postup opustil, protože mi před zraky vytanula monografie Antonína Podlahy o Janu Josefu Breunerovi.⁸ Výsledkem takového přístupu by pravděpodobně bylo něco podobného: dějiny arcidiecéze a její správy. K samotné osobnosti, jejím záměrům a koncepci rekatolizace bych se pravděpodobně vůbec nedostal, nebo by k tomu bylo potřeba výrazně většího rozsahu textu – vždyť i ten Podlahův čítá přes 500 stran. Na okraji by při zohlednění takové pramenné základny zůstalo i téma v naší optice nejdůležitější, tedy Valdštejnova vystoupení na zemském sněmu. Ze stejného důvodu jsem ponechal stranou i přímo hospodářské otázky správy biskupských, arcibiskupských i Valdštejnových vlastních statků a spolu s nimi i kontakty s převorem pražského špitálu křižovníků s červenou hvězdou Jiřím Ignácem Pospíchalem. Právě jemu totiž Valdštejn tyto záležitosti s důvěrou přenechával.⁹

Poněkud jiný přístup nabízí práce Radmily Pavlíčkové o olomouckém biskupovi Karlovi z Lichtenštejnu-Castelkorna,¹⁰ zaměřená na studium jeho mecenátu a sídelní struktury. To však materiály, shromážděné v Rodinném archivu Valdštejnů ani v Archivu pražského arcibiskupství, v případě Jana Fridricha z Valdštejna příliš neumožňují. Způsob využívání sídel a mecenát je u něj jiný – poněkud koncentrovanější do dvou lokalit – na Prahu a Duchcov. Na ostatních arcibiskupských (ani biskupských za krátkého působení ve funkci hradeckého biskupa) statcích Valdštejn takřka nepobýval. Navíc by opět sněmovní jednání zůstala ve stínu stavebních podniků a fundací pro nejrůznější kostely a kláštery. Případů, kdy se kunsthistorická literatura zmiňuje o tom, kde Jan Fridrich z Valdštejna dotoval, světil či nechal zhotovit nejrůznější církevní památky, je poměrně velké množství. Snažil jsem se je proto do textu zapracovat, ale těžiště opět zůstalo v něčem jiném.

Jako především na stavebníka, sběratele a mecenáše, pracujícího na strategiích reprezentace zbožnosti a moci, se před časem na salcburského knížete arcibiskupa Guidobalda z Thunu díval tým spolupracovníků

⁸ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. do počátku století XIX. Díl. I. Doba arcibiskupa Jana Josefa Hraběte Breunera (1694–1710)*, Praha 1917.

⁹ Listy křižovníka Jiřího Ignáce Pospíchala Janu Fridrichovi z Valdštejna z let 1671–1672, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3280, sign. I-25/7. Několik roztroušených dopisů je i v Národním archivu. NA Praha, ŘKŘ, karton 480. Tato korespondence zůstává nevytěžena.

¹⁰ Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů: mecenáš a stavebník Karel z Liechsteinu-Castelkorna 1664–1695*, Olomouc 2001.

pod vedením Roswithy Juffinger.¹¹ Pro potřeby výstavy, se kterou autoři knihu spojili, se přitom zaměřili i na život města – záplavy, pohromy, pozorování komety, ale i slavnostní okamžiky, které Salcburk za doby jeho panování zažil. Poněkud podivným způsobem se autoři omlouvají na začátku kapitoly o Thunově misi na říšském sněmu v Řezně, že se musí věnovat i něčemu jinému, než je Salcburk – říšské politice. Sami přitom přiznávají – a také důkladně dokumentují – zehrání Salcburských na nepřítomnost arcibiskupa v diecézi. Prostor věnovaný Thunově činnosti v Řezně zůstává natolik malý, že vlastně není příliš jasné, čeho tento císařský vyslanec před samotným příjezdem Leopolda I. dosáhl. Jan Fridrich z Valdštejna nevládl církevnímu státu. Z mnoha důvodů právě u něj není možné konstruovat podobné strategie jako u Thuna či Karla z Lichtenštejnu-Castelkorna, který byl jako olomoucký biskup na rozdíl od pražského arcibiskupa lenním pánem. Valdštejn sice byl majitelem Duchcova, později jako hradecký biskup držitelem Chrasti a od roku 1675 disponoval arcibiskupskými statky – Týnem nad Vltavou, Červenou Řečicí a dalšími. V Chrasti však nezanechal žádnou stopu, zámek v Týnu nad Vltavou byl vystavěn až za Jana Josefa Breunera a Červená Řečice jako by po častých pobytech Arnošta z Harrachu za Valdštejna osiřela. Nejen z těchto důvodů se proto k Valdštejnovi obracím spíše jako k politikovi než jako ke stavebníkovi, mecenáši, sběrateli či středobodu života města a dobové imaginace. Není samozřejmě možné upřít mu zásluhy o vybudování pražského arcibiskupského paláce, duchcovského zámku, dalších domů a stavebních děl. Podle mých dosavadních zjištění je však v tuto chvíli na místě jiný přístup, než jaký by zvolila většina kunsthistoriků a možná i část historiků, zabývajících se strategiemi reprezentace.

Poněkud podrobněji než v předchozím případě se činnosti v církevní politice a správě diecéze věnují autoři kolektivní monografie o padernbornském a münsterském biskupovi Ferdinandovi z Fürstenberka vydané Norbertem Börstem.¹² I v tomto případě jde však především o sborník studií, zaměřený v první řadě na fundátorskou činnost říšského politika par excellence, který budoval obraz své moci s okázalostí hodnou panovníka. Z mnoha různých důvodů však nemůže zřejmě Jan Fridrich z Valdštejna snést srovnání s ním, a už vůbec ne s jeho příbuzným Vilémem z Fürs-

¹¹ Roswitha JUFFINGER – Christoph BRANDHUBER – Walter SCHLEGEL – Imma WALDERDORFF, *Erzbischof Guidobald Graf von Thun 1654–1668, Ein Bauherr für die Zukunft*, Salzburg 2008.

¹² Norbert BÖRSTE (ed.), *Ferdinand von Fürstenberg: Fürstbischof von Paderborn und Münster. Friedensfürst und Guter Hirte*, Paderborn – Wien 2004.

tenberka.¹³ Oba Fürstenberkové i Guidobald z Thunu byli osobnostmi exponovanými v říšské politice a jejich cíle a možnosti výrazně převyšovaly Valdštejnův rozhled – a často i ohledy jim svěřených diecézí. I pražský arcibiskup byl říšským knížetem, ale pouze titulárním a předmětem jeho zájmu byly právě Čechy, zakotvené v zájmech Českého království, jemuž vládl český král, ne kníže arcibiskup.

Mnohem zajímavější a konstruktivnější se mi jevily přístupy, které zvolili Alessandro Catalano¹⁴ a Tomáš Parma¹⁵ v rozkrývání vztahů arcibiskupství (resp. biskupství) s Římem. V obou případech však měli autoři výrazně širší badatelskou základnu ve vydaných pramenech.¹⁶ Při studiu materiálů ke druhé polovině 17. století jsem byl velmi často nucen k prvotní orientaci, neopřené o edice. Relace vídeňské nunciatury pro období let 1668–1694 jsou vydané jen v regestech a poznámkách,¹⁷ na moderní ediční zpřístupnění teprve čekají. Stejně je to s korespondencí Jana Fridricha z Valdštejna s římskými kardinály, vídeňským nunciem a dalšími hodnostáři. Teprve římské prameny mi odkryly, do jaké míry spolupracoval pražský arcibiskup s papežským stolcem, na základě čeho utvářel svou koncepci a jak se nechal ovlivnit ve formování vlastních názorů na postup při budování farní sítě a při konfliktech na zemském sněmu. Studium vlastních dopadů těchto koncepcí a tendencí vysledovaných z politických kroků Jana Fridricha z Valdštejna v osmdesátých a devadesátých letech považuji za nutný předstupeň k eventuálnímu zkoumání rekatolizace zdola – prostřednictvím arcibiskupské konsistořiální a vikariátní agendy na úrovni samotné arcidiecéze.

Mou disertaci o Valdštejnových sporech o daně na turecké války¹⁸ v mnohém využila Petra Vokáčová ve své kapitole věnované Janu

¹³ Max BRAUBACH, *Wilhelm von Fürstenberg (1629–1704) und die französische Politik im Zeitalter Ludwigs XIV.*, Bonn 1972.

¹⁴ CATALANO, *Zápas o svědomí*.

¹⁵ Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011.

¹⁶ Mám na mysli především nunciaturní zprávy z dob panování obou hodnostářů. Citované je u Parmy a Catalana.

¹⁷ Arthur LEVINSON, *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I., I.-II. Teil*, AÖG 103, 1913, s. 547–841; 106, 1918, s. 495–728. Fritz de BOJANI, *Innocent XI. sa correspondance avec ses nonces, 1680–1684, Premiere Partie: Affaires politiques*, Rome–Paris 1912.

¹⁸ Jiří M. HAVLÍK, *Jan Bedřich z Valdštejna a jeho spory o daně na turecké války (1682–1694)*, Disertační práce. Pod vedením doc. PhDr. Ivany Čornejové, CSc. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta – Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Praha 2008.

Fridrichovi z Valdštejna.¹⁹ Za to jí patří na tomto místě díky, protože tak uvedla mou práci v obecnější známost. Sama se však zaměřila mnohem více na Valdštejnův kariérní postup a jeho vztah k císařskému dvoru. Mezi lety 2008 až 2015 jsem sám tuto problematiku studoval a v mnohém zapracoval do předkládané knihy. Vzhledem k zaměření na samotného Valdštejna je na místě mnohem detailnější pohled, než jaký ve srovnávací perspektivě nabídla Vokáčová, přesto nepovažuji kariérní postup (strategii?) za stěžejní problematiku, na niž jsem chtěl práci upozornit. Obě práce vznikaly paralelně a hodnota předkládaného textu spočívá především v materiálech vytěžených právě z římských a vatikánských archivů a rozkrytí souvislostí Valdštejnových záměrů a kroků se stanovisky papežských státních sekretářů Alderana Cyba a Fabrizio Spady a nunciů ve Vídni v letech 1677–1695.

Text předkládané knihy je strukturován jako klasicky chronologicky vyprávěný životopis. Několikrát se však kapitoly svým časovým rámcem překrývají. To je způsobeno potřebou vysvětlit problematiku jednotlivých Valdštejnových sporů a záměrů ve srozumitelných tematických blocích.

Poznámka ke jménům aneb Bedřich, nebo Fridrich?

V posledních letech se v českém dějepisectví můžeme setkat s velkou nejednotností v psaní jmen některých osobností. Ještě v roce 1993 Jiří K. Kroupa vydal Slavička vánočního Bedřicha Bridela. O rok později již Milan Kopecký připravil souborné básnické dílo Fridricha Bridela. Před třemi lety pak tým spolupracovníků brněnské univerzity editoval Jesličky Fridricha Bridelia²⁰ a zřejmě tak definitivně antikvoval jméno používané Vašicou či Bitnarem, jeho prvorepublikovými editory. Podobně se děje s dílem Matěje Václava Steyera. Toho v nové ediční praxi představili Daniel Nečas s Alexandrem Stichem a Martinem Svatošem jako Matěje Václava Štejera a vzápětí Martin Valášek znovu uvedl v povědomí Šteyerův překlad Věčného pekelného žaláře od Giovanniho Battisty Manniho. Pod

¹⁹ Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře, Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době baroka*, Praha 2014, s. 233–287.

²⁰ Varianta je použita už editory sborníku Antiqua Cuthna 4. Marie ŠKARPOVÁ – Pavel KOSEK – Tomáš SLAVICKÝ – Petra BĚLOHLÁVKOVÁ, *Omnibus fiebat omnia, Kontexty života a díla Fridricha Bridelia SJ (1619–1680)*, Antiqua Cuthna 4, 2008, Praha 2010.

vlivem latinizované podoby jména Ondřej Koupil použil variantu Steyer, proti níž začíná ožívat i plně počestěná varianta Štajer.

Jméno Jan *Bedřich* z Valdštejna nahrazuje pramenům bližší podoba Jan *Fridrich* z Valdštejna. Jako snad první v nové době razil tuto podobu jména Petr Maťa v knize Svět české aristokracie. Poněkud nesystémově (či bez vysvětlení?) však ponechal počestěnou variantu jména *Linhart* u příslušníků rodu Harrachů či naprosto zvláštní podobu *Sejfríd* u Jana Seyfrieda/Seifrída z Eggenberka. Na rozdíl od těchto podob však má jméno *Fridrich* v českojazyčných dokumentech pevnou oporu. Jedná se o tisky jemu dedikované, kde se pravidelně vyskytuje právě *Jan Fridrich*. Po Valdštejnovi samotném se nezachoval jediný autograf, kde by se tak podepsal. Prameny z jeho ruky (a z ruky jeho písařů a sekretářů) jsou jen německy, latinsky a italsky, signované pravidelně *Johann Friedrich*, *Giovanni Federico*, *Joannes Federicus* i *Joannes Fridericus*. Někteří odesilatelé spoléhali i na Valdštejnovu francouzštinu, že by uměl číst česky, zatím nemůžeme potvrdit ničím jiným než jeho (tištěnou) předmluvou k Novému zákonu bible Svatováclavské. U jezuitských spisovatelů někteří nacházejí oporu v jejich podpisu pod textem profesních slibů. Taková možnost se u Valdštejna nenabízí. Český úzus nás tak nutně vrhá do pastí – pramenná podoba dobově doloženého jména, nebo běžněji používaná varianta? Ani jedno neumožňuje lepší pochopení vlastní jazykové identifikace nositele tohoto jména. Leda bychom o něm psali jazyky, kterými se písemně vyjadřoval sám.

S výjimkou studií v jiných jazycích jsem i já až dosud užíval větší nově uplatňovanou variantu *Bedřich*. Pokud se jí na tomto místě zříkám, nečiním tak manifestativně, ani ze zásady. Spíš než o ústup před částí historické obce jde o ústup před prameny. Snad tím oživím je, aniž bych příliš antikvoval práce vlastní i mnoha dalších. Raději se snažme pochopit osobnost v jejích souvislostech než ulpívat na jejím označení. Pomůže-li k tomu čtenářům i jméno, které používali všichni, kdo pražskému arcibiskupovi dedikovali svá česky psaná díla, bude to jen dobře.

V knize jsem se snažil vyhovět dvěma protichůdným tendencím. Zatímco česká historiografie středoevropské šlechty směřuje dlouhodobě k tomu jména počestřovat, církevní dějepisceví naopak tenduje k používání autentických, tj. nejčastěji latinizovaných dobových podob jmen. Vztáhnout jedna pravidla na obě prostředí znamená hodiny rozjímání nad tím, jak vlastně přistoupit ke jménům typu *Joannes Franciscus Liepure*. Jde o Jana Františka, nebo o Jeana Françoise Liepura? Pokud bychom přistoupili na první variantu, musíme používat i tvar Jan Křtitel Mathey,

což je v kunsthistorické literatuře dost antikvovaná podoba jména slavného architekta. Volím proto kompromis spočívající v počestění jmen příslušníků české šlechty, ponechávání dobových latinizovaných jmen u méně známých duchovních a zachování národnostních variant jmen u původem francouzských a italských osobností (Jean Baptiste Mathey, Francesco Buonvisi). V případě notoricky známých či v literatuře běžně užívaných českých (či počestěných) variant pozůstávám u zaběhnutého úzu (Bohuslav Balbín, Jan Tanner, Václav Bílek z Bilenberka).

* * *

Chtěl bych ještě na tomto místě mnohým poděkovat. Na první místo bez pochyby patří dík vedoucí mé disertační práce Ivaně Čornejové. Její zásluhou se mi už jako studentu pedagogické fakulty poprvé v roce 2003 otevřely dveře Českého historického ústavu v Římě, kde jsem od té doby trávil osm studijních pobytů.

Při nich jsem prošel materiály vatikánských a italských (ASV, ACDF, AGUP, ARSI, AGOCD, AGOCarm.) archivů – nutno podotknout, že nejen pro tuto knihu. Za mnohé děkuji i jejich pracovníkům, především Pasqualu Palmierimu, díky němuž jsem se zorientoval v archivu kongregace pro nauku víry. Za pomoc při výzkumu v centrálním jezuitském archivu (ARSI) i za mnohé konzultace a excelentní odbornou podporu bych chtěl poděkovat i Kateřině Bobkové-Valentové, Alessandru Catalanovi a Jiřímu Hrbkovi. Zvláštní díky náleží také Tomáši Parmovi, bez něhož bych se zřejmě první den v badatelně Archivio Segreto Vaticano ztratil. Ač sám hledal starší materiály, provedl mě labyrintem inventářů různého stáří a nejrozličnějších způsobů zpracování. Později jsem se už orientoval sám a poskytoval pak podobné služby jiným. Petru Mařovi děkuji za tip na Rodinný archiv Paarů, Stanislawu Jujeczkovi za zpřístupnění materiálů vratislavských archivů a samozřejmě všem pracovníkům českých archivů, kteří v čele s Helenou Klímovou snášeli mé neustálé dotazy. Jiří Mikulec a Jiří Kubeš byli ti, kteří mou práci prošli s tužkou v ruce, aby z ní vyčistili balast nánosů mé vlastní nesoustředěnosti. Děkuji za jejich lektorské připomínky, které mě opět přivedly k tomu, abych se na svůj text podíval očima toho, kdo jej bude číst.

Naposledy – ale přesto vlastně na prvním místě – děkuju své ženě Kristině a celé rodině, která mi obětovala tolik možností a času, že jsem mohl tuto knihu vůbec napsat.

Díky patří i inspirativnímu nabádání – samotného Valdštejna, ale i mnohých, kteří mě na cestě za ním nejrůznějšími způsoby doprovázeli.

Svou knihu předkládám i jim všem. Samotnému Valdštejnovi ji dát nemohu – prosil jsem proto alespoň o vzpomínku na něj v Mentorelle v Pre-nestinských horách – na nejkrásnějším místě, kam mě tato práce zavedla.

Mládí a zrání Jana Fridricha z Valdštejna, aneb Ve stopách předchůdců (1642–1675)

Jako by nezemřel, vždyť po sobě zanechal sobě podobného.

SÍRACHOVEC 30,4

Příbuzní

Kardinál Harrach si nejmladšího syna (*il figliuolo più piccolo*) Maxmiliána z Valdštejna, pána na Mnichově Hradišti, všiml už jako šestiletého v roce 1648 na hostině v pražském paláci hraběte Rudolfa Colloreda-Waldsee.²¹ O devět let později – v roce 1657 mladý pán vítal kardinála na Mnichově Hradišti.²² Tou dobou už byl Maxmilián z Valdštejna po smrti a o svého osiřelého bratra pečoval o osm let starší Karel Ferdinand. Nejstarší z bratrů František Augustin už tou dobou směřoval ke dvoru. Všichni měli v životě Jana Fridricha z Valdštejna sehrát svou úlohu, zvláště při jeho vzestupu, ale nejen při něm.

Valdštejnský rod patří k těm vůbec nejrozvětvenějším v Českém království. Pro stručnost a přehlednost raději nechám stranou jeho spletité vnitřní vztahy. Bez obšírnějšího výkladu, který čtenář najde v bohaté literatuře,²³ začnu s líčením v době přelomu 16. a 17. století. V centru našeho zájmu stojí hrádecká linie rodu. Její zakladatel Adam mladší z Valdštejna,²⁴ pán na Komorním Hrádku nad Sázavou, zastával vysoké dvorské

²¹ Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (eds.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Bd. III., Wien – Köln – Weimar 2010, s. 100–101.

²² Tamtéž, s. 281–282.

²³ Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*, Praha 2013. Tam viz i další literaturu.

²⁴ Petr MAŤA – Marie KOLDINSKÁ (eds.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

Rytina s vyobrazením
Arnošta Vojtěcha
z Harrachu, polovina
17. století

a zemské úřady už za vlády Rudolfa II. V devadesátých letech 16. století konvertoval ke katolickému vyznání a během stavovského povstání zůstal věrný habsburskému rodu. Jeho kariéra se završila v roce 1627, kdy se stal nejvyšším purkrabím. Zanechal po sobě i velké množství dědiců.

Jeho mladší syn Maxmilián z Valdštejna spojil svou kariéru se svým příbuzným z chudší hostinné větve, císařským generalissimem Albrechtem z Valdštejna. Zaujal místo po jeho boku v jeho úspěšné armádě. V roce 1624 mu frýdlantský vévoda udělil v léno panství Mnichovo Hradiště, konfiskované předtím roku 1621 Budovcům z Budova. O něco později byl tento statek převeden na svobodné vlastnictví. Proto se ho nedotkla nová konfiskace, k níž došlo po tak zvaném Valdštejnském spiknutí a zavraždění jeho stoupenců.²⁵ Maxmilián zůstal naživu.

²⁵ K „Valdštejnskému spiknutí“ a vraždě Albrechta z Valdštejna viz především Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630–1634. Dějiny valdštejnského spiknutí*, s předmluvou

Po smrti svého jediného syna Albrecht z Valdštejna určil Maxmiliána svým univerzálním dědicem a po roce 1634 se právě jemu podařilo udržet v rodovém vlastnictví i velký malostranský palác, budovaný pod Pražským hradem jako sídlo obou rodin – Albrechtovy a Maxmiliánovy.²⁶

Maxmilián se za svůj život oženil celkem třikrát – poprvé se sestrou kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu Kateřinou Barborou, podruhé s Marií Polyxenou z Talmberka a potřetí s říšskou kněžnou Marií Maxmiliánou Salmsko-Neuburskou, sestrou Julia II., pána na Tovačově.

Vztahy s rodinou Harrachů byly dlouholeté. Už Albrecht z Valdštejna měl za manželku Marii Alžbětu Terezu z Harrachu a příbuzenství znovu podpořil i sňatek Karla Ferdinanda z Valdštejna s jeho vlastní sestřenicí Marií Alžbětou z Harrachu. Starší kardinálův bratr Karel Linhart z Harrachu byl ženatý s Marií Františkou z Eggenberka a díky tomuto sňatku měli Valdštejnové a Harrachové vazby i k Ditrichštejnům a Lichtenštejnům.

Ze starších tradic rodu přetrvávaly rodové vazby na Žerotíny i na brtnickou větev Collaltů. Mladší sestra Jana Fridricha z Valdštejna Marie Alžběta se provdala za Kryštofa Vratislava z Mitrovic. Sňatky jeho starších sester Marie Maxmiliány a Marie Moniky upevnily vztah rodu k Hrzánům z Harasova a Švihovským z Rýzmběrka.

Významně podpořily stejné vazby i Jana Kryštofa Františka z Talmberka, třetího biskupa v Hradci Králové. Byl to bratranec Jana Fridricha z Valdštejna, syn kouřimského hejtmana Františka Viléma z Talmberka a Voršily Kateřiny z Pappenheimu. Talmberkové byli svázáni s Lobkovici. Otec Františka Viléma a Marie Polyxeny Fridrich z Talmberka měl za manželku Marii Benignu z Lobkovic. Již v roce 1627 byl jako prezident apelačního soudu členem hlavní reformační komise, která měla řídit postupující rekatolizaci.²⁷ Vrcholu své kariéry dosáhl v roce 1638, kdy se stal nejvyšším hofmistrem Království českého. Polyxena Marie z Talmberka, matka Jana Fridricha z Valdštejna, odkázala ve své závěti svému synovi velkostatek v Duchcově, který vlastnila po svém prvním manželovi Františku Josefu z Lobkovic.

Antonína Kostlána, Praha 2008 a Josef KOLMANN, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634*, Praha 2001. K postupu Maxmiliána z Valdštejna v době zavraždění Albrechta z Valdštejna a konfiskacích po něm viz HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 101–122.

²⁶ K Valdštejnskému paláci rozsáhle Mojmir HORYNA – Jaroslav KUČERA, *Valdštejnský palác v Praze*, Praha 2002.

²⁷ LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna*, s. 307.

Pro budoucí kariéru Jana Fridricha z Valdštejna i Jana Kryštofa Františka z Talmberka byly důležité i konexe napříč církevní elitou. Ty podporoval vztah Jana Fridricha s jeho starším bratrem Františkem Augustinem z Valdštejna, který byl členem řádu johanitů a od roku 1664 hejtmanem gardy trabantů, tedy pěší osobní stráže, Leopolda I.,²⁸ a samozřejmě s kardinálem Harrachem.

Rozložení sil na jeho dvoře studoval už Ivo Cerman a všiml si přitom právě polarit mezi rodově spřízněnými stranami, dobově nazývanými též *kabala*. Třetí z českých biskupů Valdštejnovy éry – Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka měl výrazně blíže k jiné z nich, kterou spoluutvářely rody Vrtbů, Slavatů, Martiniců a Šternberků.²⁹ Její strukturu lze ilustrovat na příkladu Alžběty Marie Magdaleny Sezimové z Vrtby, provdané v roce 1613 za Oldřicha Holického ze Šternberka. Po jeho smrti se jejím chotěm v roce 1625 stal Adam mladší ze Šternberka, a když v roce 1633 zemřel i ten, provdala se za českého královského místodržícího Jaroslava Bořitu z Martinic.

K Martinicům a Šternberkům měl výrazně blíže i Ferdinand Matouš Sobek z Bilenberka, Valdštejnův předchůdce na hradeckém i pražském stolci, který v listech Václavovi Jiřímu Holickému ze Šternberka glosoval Valdštejnův vzestup s despektem. To však nijak neznamenalo nepřátelství mezi Šternberky a Valdštejny. Blízké vztahy obou rodů mohou dokumentovat nejen sňatky Adama mladšího ze Šternberka, jehož první ženou byla Polyxena z Valdštejna, či Jana ze Šternberka, který se podruhé oženil s Apolonií z Valdštejna, ale i pozdější kontakty mezi oběma rody.

²⁸ K postavení valdštejnského rodu v hierarchii české šlechty v 2. polovině 17. století viz především Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 298–299, 417, 433; VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře*, s. 233–242; HRBEK, *Barokní Valdštejnové*. K postavení samotného Františka Augustina, který byl hejtmanem gardy trabantů v letech 1664–1669 a později v letech 1669–1683 hejtmanem gardy harcířů (tj. jízdní stráže) Leopolda I. viz tamtéž, s. 650.

²⁹ Ivo CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“ v komunikativní praxi dvořanů Leopolda I.*, Český časopis historický 100, 2002, s. 33–54.

Dětství, studium a kariéra

Roku 1639 zemřel hejtman Litoměřického kraje František Josef z Lobkovic, dosavadní držitel panství Duchcov, a zanechal po sobě bezdětnou vdovu, na niž přešel i jeho majetek. Marie Polyxena rozená z Talmberka se 10. září 1641 za přítomnosti nejvyšší honorace provdala za Maxmiliána z Valdštejna. V prosinci roku 1641, zřejmě už v očekávání svého potomka, rozdělila závětí své dědictví napolovic. Agendu panství vedli manželé spolu, i když hlavní správkyní majetku byla především jeho majitelka. Maxmilián z Valdštejna měl být držitelem první části a druhou měl spravovat pro jejich děti.³⁰ Když v roce 1651 zemřela, zanechala po sobě Jana Fridricha a Marii Alžbětu.

Nejmladší syn Maxmiliána z Valdštejna Jan Fridrich se narodil v roce 1642 ve Vídni. Byl pokřtěn 18. srpna 1642 v místní katedrále sv. Štěpána. Lesku obřadu dodala přítomnost knížat Karla Eusebia z Lichtenštejna, Maxmiliána z Ditrichštejna a nejmenovaných hraběnek z Harrachu (snad vdova po Albrechtovi z Valdštejna Marie Alžběta Tereza) a z Althanu (snad Marie Kateřina, manželka Jana Ferdinanda knížete von Portia).³¹ Vyrůstal mezi Vídní, Prahou a Duchcovem. Jeho matka zemřela v roce 1651 a správcem panství se stal jeho otec. Mladý Jan Fridrich často pobýval i ve společnosti svého strýce hrádeckého pána Jana Viktorina z Valdštejna a jeho dětí.

Od listopadu 1650 studoval na jezuitském gymnáziu ve Vídni, kam se rodina přestěhovala, když byl jeho otec Maxmilián jmenován do funkce nejvyššího komorníka Ferdinanda III. Následoval tak kroky svých starších bratří Albrechta Leopolda, Karla Ferdinanda a Františka Augustina, kteří se ke studiu na stejném ústavu zapsali o devět let dříve.³² Nejpozději od té doby trávil své dětství v bezprostřední blízkosti císařského dvora. Když se v roce 1653 Ferdinand III. vypravil na říšský sněm do Řezna, následoval ho nejen jeho nejvyšší komorník, ale i Jan Fridrich z Valdštejna. V doprovodu preceptora tu strávil léto.³³

³⁰ Závěť Marie Polyxeny z Talmberka z 29. prosince 1641. SOA Praha, RAV, inv. č. 4421, sign. I-4, karton 256, ff. 129–130. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 121.

³¹ Taufbuch 1642–1643, p. 306, Pfarrarchiv 01 St. Stephan, Wien, sign. 01–015. Citováno podle <http://www.data.matricula.info>, odkaz platný k 7. listopadu 2015. Opis křestního listu je uložen i mezi dopisy Arnošta Vojtěcha z Harrachu a Jana Fridricha z Valdštejna. ŮStA, AVA, FA Harrach 153.

³² Franz GALL (ed.), *Die Matrikel der Universität Wien*, IV. Bd. Graz – Köln am Rhein 1961, s. 181–182, 221.

³³ HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 487.

Karel Škréta – Johann Borckling, Univerzitní teze Balthasara Tirschnera s vyobrazením bratrů Karla Ferdinanda, Jana Fridricha a Františka Augustina z Valdštejna, 1676

Když v únoru 1655 zemřel Maxmilián z Valdštejna, převzal starost o svého mladšího bratra Ferdinand Arnošt z Valdštejna se svou ženou Marií Eleonorou z Rotalu. Rok poté zemřel i on a část povinností přešla na Karla Ferdinanda z Valdštejna,³⁴ pána na Třebíči, Mnichově Hradišti a Dobrovicích. Ten pak dovedl Jana Fridricha až k plnoletosti, kterou mu Leopold I. přiznal již v jeho devatenácti letech. Ve vzdělávání Jan Fridrich pokračoval na malostranském jezuitském gymnáziu, které absolvoval v roce 1657.³⁵ Zde se také poprvé setkal s Guilielmem Frölichem,³⁶ který tu tehdy vyučoval. V budoucnu ho s ním měly spojit další události. Valdštejn byl i členem místní mariánské družiny, před níž pronesl zřejmě svou první veřejnou slavnostní řeč.³⁷

Studia a duchovní vedení

V letech 1658–1661 studoval Jan Fridrich na pražské filozofické fakultě. Odtud známe nejstarší kontakty s jeho pozdějším zpovědníkem jezuitou Janem Tannerem.³⁸ Dokumentů svědčících o jeho vztazích s Valdštejnem na přelomu 50. a 60. let 17. století je relativně málo. Na pražské univerzitě v téže době studovali i bratři Václav Vojtěch a Jan Norbert ze Šternberka. Díky bohaté korespondenci mezi Tannerem a Janem Norbertem

³⁴ NA Praha, NM, karton 933, sign. W7/18. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*; Zdeněk KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1939, s. 137–146.

³⁵ Václav BĚLOHLÁVEK, *Jan Bedřich Valdštejn*, Od Karlova mostu 6, 1933, s. 59.

³⁶ Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000101338>, odkaz platný k 9. září 2015.

³⁷ BĚLOHLÁVEK, *Jan Bedřich Valdštejn*, s. 57; *Liber scriptus intus, Expensorum ab amore pro humani generis redemptione elenchum, foris, a dolore, stylo crudelitatis inscriptum characterem continens: Amanti ac dolenti Deiparae*. Praha 1658.

³⁸ Podle potvrzení vystaveného rektorem navštěvoval Valdštejn pražskou univerzitu od 4. listopadu 1658 do 4. srpna 1661. SOA Praha, RAV, karton 15, inv. č. 196. Ke stykům s Janem Tannerem viz Jiří M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623–1773*, in: Václav Chroust – Zdeňka Buršíková – Karel Viták (eds.), *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti, Bohuslav Balbín a jeho doba, Barokní jezuitské Klatovy 2014 – sborník příspěvků*, Klatovy 2014, s. 116–137; Jiří M. HAVLÍK, *Contra (duos) patres Societatis Jesu 1672–1675, Jan Tanner TJ a Vilém Frölich TJ, průběh sporu o jejich teze a jeho dopady*, *Folia Historica Bohemica* 26, 2011, č. 1, s. 143–163; Jiří M. HAVLÍK, *Zpovědníci Jana Bedřicha z Valdštejna*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (eds.), *Locus Pietatis et Vitae*, Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007, Praha 2008, s. 393–404. Biografické údaje k Janu Tannerovi viz <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000099798>, odkaz platný k 28. červenci 2015.

ze Šternberka se naštěstí můžeme dozvědět mnohem více.³⁹ Ludmila Benigna Kavková z Říčan, vdova po Františku Karlu Matyášovi ze Šternberka, v polovině padesátých let svěřila výchovu svých synů neznámému jezuitovi.⁴⁰ Současně udržovala kontakty i s dalšími jezuity – Godefridem Schubertem,⁴¹ laickým bratrem Joannem Heinrichem a Janem Tannerem, který je obvykle ztotožňován s oním neznámým.

Od 60. let už lze, nejen v souvislosti s Valdštejnovým univerzitním vzděláním, pozorovat velmi časté styky mezi všemi zmíněnými osobnostmi. Je zřejmé, že vztah Jana Tannera k jeho svěřenci byl velmi blízký a od počátku se vázal ke zkušenostem, které měl s duchovním vedením Šternberků. Proto několikrát během vyprávění o Valdštejnovi bude nutné zaměřit svou pozornost i na něho.

Jan Tanner pocházel z Plzně. Do Tovaryšstva Ježíšova vstoupil v roce 1641. Po dvou letech noviciátu strávených v Brně odešel na studia do Prahy, kde od roku 1646 vyučoval na gymnáziu. Za katedrou vystřídal o něco staršího Bohuslava Balbína, který tehdy začal své studium teologie. V témže roce byl na Malé Straně Godefridus Schubert pověřen, aby zpovídal osoby mimo řád, tedy i samotnou Ludmilu Benignu Kavkovou z Říčan.⁴² O dva roky později Tanner přešel do Kutné Hory. Poprvé právě tady představený koleje poznamenal, že se jednou bude hodit k duchovnímu vedení ostatních.⁴³ V letech 1651–1654 vystudoval Tanner pražskou teologickou fakultu. Odtud pokračoval do jindřichohradecké koleje, kde zpovídal studenty místního gymnázia. V roce 1656 složil své třetí řádové sliby v nově založené koleji v Telči, odkud napsal Ludmile Benigně Kavkové z Říčan dlouhý list. Vysvětloval v něm, že provinciál nechce svolit, aby o prázdninách přebýval u Šternberků. Proti jeho vůli se však Tanner chystal do Prahy, aby byl mladým Šternberkům na blízku.⁴⁴ Následujícího roku začalo jeho první působení na pražské univerzitě (1657–1663). Rektor Joannes Saxius si tehdy všiml jeho zvědavosti a nadšení novými

³⁹ Korespondence mezi Janem Norbertem ze Šternberka a Janem Tannerem z let 1661–1677, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Paarů, karton 147. Několik listů viz i ANM Praha, RA Šternberk-Manderscheid, karton 95.

⁴⁰ Listy adresované Ludmile Benigně ze Šternberka neznámým jezuitou viz Václav SCHULZ, *Korespondence jezuitů provincie české z let 1584–1770*, Praha 1900, s. 75, 76–78.

⁴¹ <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000132589>, odkaz platný k 9. září 2015.

⁴² Tamtéž.

⁴³ *Catalogus secundus Collegii Kutenbergensis* SJ, 1649, ARSI, Boh 14, f. 112v.

⁴⁴ List Jana Tannera Ludmile Kavkové z Říčan z 2. září 1656, Telč, ANM Praha, fond RA Šternberk-Manderscheid, karton 94.

proudy v teologii, které zřejmě převyšovaly běžnou míru. Do řádového katalogu napsal, že se hodí pro výuku spekulativní teologie, pokud se nebude příliš pachtit za novinkami.⁴⁵ O nich se právě na pražské univerzitě mohl výborně poučit z přednášek Roderiga Arriagy⁴⁶ či Carola de Grobendoncqua,⁴⁷ teologů známých po celé tehdejší Evropě.

Jan Fridrich z Valdštejna a bratři Šternberkové patřili k prvním z Tannerových univerzitních studentů. V druhé polovině srpna roku 1661 se konala za předsednictví Arnošta Vojtěcha z Harrachu Valdštejnova závěrečná veřejná disputace. Slavnostní řeč držel senior teologické fakulty Carolus de Grobendoncque. Sálu vyzdobenému četnými obrazy a tapetami vévodila grafická univerzitní teze, dedikovaná Leopoldovi I., kterou vytvořil Karel Škréta a ideově navrhl zřejmě Jan Tanner, který při té příležitosti Janu Fridrichovi daroval útlý spisek oslavující rod Valdštejnů.⁴⁸ Teze znázorňuje mariánský sloup na pražském Staroměstském náměstí jako duchovní i geografický střed Evropy a představuje jeden z nejlepších kusů ve sbírce Národní knihovny.⁴⁹

Ke konci roku 1661 Ludmila Benigna Kavková z Říčan spolu s Adolfem Vratislavem ze Šternberka dosáhla pro šternberský rod navrácení hodnosti říšských hrabat. Jan Tanner a Bohuslav Balbín přitom hráli svou úlohu svědků starobylosti a slávy rodu před zemskými úřady i u dvora.⁵⁰

⁴⁵ ... „talentum habeat pro philosophia docenda, casibus conscientiae, controversiis, et si novitates non sectaretur, seque melius impenderet, pro Theologia speculativa.“ Catalogi triennales 1660–1665, ARSI, Boh 16/I, f. 157v. K Joannu Saxiovi viz <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000100535>, odkaz platný k 16. září 2015.

⁴⁶ <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000106707>, odkaz platný k 19. srpnu 2015. Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity*, Praha 1986, s. 4–6; Stanislav SOUSEDÍK, *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 100–138; Tereza SAXLOVÁ – Stanislav SOUSEDÍK, *Roderigo de Arriaga (+1667), Philosoph und Theologe*, Praha 1998.

⁴⁷ <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000122579>, odkaz platný k 19. srpnu 2015. ČORNEJOVÁ – FECHTEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity*, s. 130–132. SOUSEDÍK, *Filosofie v českých zemích*, s. 227–234.

⁴⁸ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 105–106 (1661, 22. VIII.); Jan TANNER / Daniel Ignatius PASCHASIUS, *Aphiteatrum gloriae spectaculis leonum Waldsteinicorum adornatum*, Praha 1661.

⁴⁹ NK, sign. Th. 463; Alena RICHTEROVÁ – Ivana ČORNEJOVÁ a kol., *Jezuité a Klementinum*, Praha 2006, s. 89, č. v katalogu 73, autor hesla Petra ZELENKOVÁ; Anna FECHTEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*, 3. díl, Praha 1984, s. 597–600.

⁵⁰ Viz kupříkladu list Janu Norbertovi ze Šternberka z 20. dubna 1670, kde Tanner píše, že Leopold I. Balbína, právě přítomného ve Vídni, žádal, aby mu podal informaci o tom, který ze Šternberků vedl bitvu „proti Tatarům nedaleko Olomouce“ (tj. u Hostýna). SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Paarů, karton 147, ff. 182r–v.

Karel Škréta –
Melchior Küssel,
Univerzitní teze Jana
Fridricha z Valdštejna
s vyobrazením
Mariánského sloupu
na Staroměstském
náměstí v Praze, 1661

Přesto zatím nevíme, co sepětí Jana Tannera se Šternberky a mladým Valdštejnem přesně znamenalo. Na gymnáziu v Jindřichově Hradci a při třetích slibech v Telči se Tanner dostal do blízkosti fundátorky telčského jezuitského domu Františky Marie Terezy z Meggau, vdovy po Jáchymu Oldřichu Slavatovi. U všech tří rodů můžeme pozorovat úzké vztahy k jezuitským kolejím. Slavatové byli dlouholetými dobrodinci jindřichohradecké koleje, Šternberkové zakladateli novoměstské a Valdštejnové jičínské. Ve všech třech rodech, ostatně podobně jako v mnoha dalších, bylo běžné pravidelně si držet stálého jezuitského zpovědníka, který k nim čas od času docházel z koleje a v některých případech u nich, či v jejich bezprostřední blízkosti, dokonce i bydlel.⁵¹

V české historiografii v té souvislosti bývá řeč o osobních vychovatelích. Nikdo se však, pokud je mi známo, touto praxí přímo nezabýval. Běžně jsou totiž zachyceni převážně světší preceptorů a učitelé a podrobně je prostudována problematika pouze do roku 1620.⁵² Již před tímto datem se však i v českém prostředí setkáme se šlechtickými zpovědníky a vychovateli z řad Tovaryšstva Ježíšova. Lobkovicové i páni z Hradce, spjatí s řádovými domy v Chomutově a Jindřichově Hradci, povolávali řádové bratry přímo k sobě, aby na jejich zámcích zpovídali a vyučovali jejich děti. Spíše než z habsburského prostředí se tento zvyk rozšířil z říšských katolických šlechtických rodin. Osobního zpovědníka měla Kateřina z Monfortu, manželka Adama II. z Hradce, i Anna Františka z Meggau, manželka Jáchyma Oldřicha Slavaty, i císařští generálové třicetileté války Jindřich V. hrabě Šlik a Albrecht z Valdštejna.⁵³

Habsburkové si tradičně drželi při dvoře jezuitské zpovědníky a teology. To nijak nebránilo kontaktům s dalšími řády – současné vazby Leopolda I. na jezuitu Francesca Menegattiho, kapucína Marca d'Aviana, františkána Ippolita da Pergine a karmelitána Karla Felixe od sv. Terezie jsou dostatečně ilustrativní. Jméno Karel Felix od sv. Terezie přijal český šlechtic Jan Karel Jáchym Slavata. Na panstvích jeho strýce Adama Pavla Slavaty přitom v padesátých letech 17. století konali právě jezuité.

⁵¹ Souvisle to po dlouhou dobu máme doloženo například v letech 1672–1689 u jezuitu Melchiora Hanela (1627–1689), zpovědníka olomouckého biskupa Karla z Lichtenštejnu-Castelkorna. Viz <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dl?hal~1000110236>, odkaz platný k 7. listopadu 2015.

⁵² Martin HOLÝ, *Ve službách šlechty. Vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*, Praha 2011.

⁵³ HAVLÍK, *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623–1773*, s. 130–131.

I Jan Norbert ze Šternberka si vedle Jana Tannera a mnoha dalších jezuitů dopisoval i s hybernem Antoniem Conorem.

Souvislou korespondenci Jana Fridricha z Valdštejna s Janem Tannerem bohužel postrádáme, víme však, že ve Vídni využíval služeb bosého augustiniána Fabiana a Jesu Maria, jeho hofmistrem byl v závěru šedesátých let augustinián Andreas Sixtus Hörer⁵⁴ a na své statky v téže době povolal kapucíny z Mostu. Ze stejné doby jsou přitom i první kontakty s Joannem Franciscem Liepurem, který byl spjatý s rodinou Jana Viktorina z Valdštejna, a Antidiem Dunodem,⁵⁵ kněžími, kteří Valdštejna doprovázeli po celý život. Někdy v sedmdesátých letech 17. století ke svému dvoru přijal Jan Fridrich z Valdštejna i Jana Karla Ferdinanda Platejse z Platenštejna, který jako hofmistr doprovázel na kavalířské cestě Karla Arnošta z Valdštejna.⁵⁶ Ze závěru šedesátých let jsou kontakty s křižovníkem Jiřím Ignácem Pospíchalem, jezuitou Matějem Václavem Steyerem a dalšími duchovními.

Od samotných Tannerových odchovanců víme, že tradici jezuitských vychovatelů chtěli předat i vlastnímu rodu. Jan Fridrich z Valdštejna svěřil výchovu svého synovce Karla Arnošta z Valdštejna Bohuslavu Balbínovi.⁵⁷ Jan Norbert ze Šternberka dokonce chtěl, aby jeho syn měl stejného učitele jako on sám. Leopold ze Šternberka však zemřel už ve dvou letech a Jan Tanner tak se svým bývalým žákem sdílel jen žal nad ztrátou dědice.⁵⁸ O dva roky později doporučoval Jan Fridrich z Valdštejna svého synovce Arnošta Josefa, který se chystal do Říma, do péče Athanasia Kircherovi.⁵⁹

⁵⁴ V listopadu 1645 se Vídeňan Andreas Sixtus Hörer zapsal ke studiu na tamní jezuitské koleji. S Valdštejnem se tak mohl znát už z Vídně, neboť stejný vzdělávací institut navštěvoval od roku 1650 i on a ve čtyřicátých letech ve Vídni s rodiči čas od času pobýval. GALL (ed.), *Die Matrikel der Universität Wien*, IV. Bd., s. 200.

⁵⁵ Antidius Dunod byl také dříve císařským diplomatem při jednáních se sedmihradským knížetem Michalem Apáfim (1632–1690). Jiří M. HAVLÍK, *Zpovědníci pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna*, s. 393–404. Tam viz i další literaturu k němu.

⁵⁶ Jan František BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhů českých*, 2/3, ed. Antonín REZEK, Praha 1880, s. 24.

⁵⁷ Olga KVĚTOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, *Styky Bohuslava Balbína s českou šlechtou pobělohorskou*, ČČH 32, 1926, s. 503.

⁵⁸ Listy Jana Tannera Janu Norbertovi ze Šternberka z 25. června 1671 a 31. ledna 1672, Olomouc, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Paarů, karton 147, ff. 214r–v, 223r–v.

⁵⁹ List Jana Fridricha z Valdštejna Athanasia Kircherovi z 8. ledna 1673, APUG, Fondo Kircher 565, f. 37r–38v.

Všechny zmiňované muže přitom spojovala velká vzdělanost – ovládali vedle samozřejmé latiny němčinu, francouzštinu a často i italštinu a španělštinu. Své znalosti získávali buď během řádové formace (Tanner), nebo jako průvodci šlechticů na kavalírských a diplomatických cestách.⁶⁰

Všichni jmenovaní měli sehrát v životě budoucího arcibiskupa svou roli. Z pramenů se jako nejvýznamnější jeví právě Jan Tanner. Dunod, Liepure, Pospíchal i Platenštejn však sledovali jeho kroky zřejmě podobně bedlivě. Jen v pramenech nemáme bohužel tak pevnou oporu jako u tradičně bohatě dokumentovaného Tovaryšstva Ježíšova. Na začátku šedesátých let měla jejich cesty rozdělit kavalířská cesta. V roce 1663 byl Tanner povolán na univerzitu do Olomouce, kde pobýval až do roku 1674. Právě tam se zřejmě opět setkali. Lákavá je představa o tom, že by alespoň na kavalířské cestě Tanner Valdštejna doprovázel. Katalogy české řádové provincie o něm v roce 1662 mlčí. Nic jiného tomu však nenasvědčuje.

Počátky dospělosti na cestách za poznáním

V polovině října roku 1661 se Valdštejn vypravil směrem na Lipsko na svou kavalířskou cestu.⁶¹ Na rozdíl od mnoha jiných ji nemáme dokumentovanou žádným deníkem ani účty. Informace o ní jsou proto jen skrovné. První delší zastávkou byla zřejmě až proslulá univerzita v belgické Lovani. Po imatrikulaci 14. ledna roku 1662 tu měl strávit rok na studiích práva.⁶² Možná už s ním nebo nedlouho po něm se ke studiu zapsali i Jan Norbert a Ignác Karel ze Šternberka. V červenci 1662 se k nim připojil i Václav Vojtěch ze Šternberka. I oni setrvali v Lovani dosti dlouho – až do 11. května 1663.

Z dost nejasné zmínky kardinála Harracha vyplývá, že Jan Fridrich z Valdštejna cestoval ještě i v srpnu 1662 po Nizozemí.⁶³ Z mnoha zmapovaných kavalířských cest víme, že se říšští šlechtici na nich setkávali

⁶⁰ Tak to máme doložené na příkladu jezuity Caspara Knittela, který v letech 1676–1678 doprovázel Františka Oldřicha Kinského k mírovému jednání do Nijmegen <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000100684>, odkaz platný k 19. srpnu 2015.

⁶¹ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 123n. (1661, 11.–14. října)

⁶² *Matricule de l'Université de Louvain*, Tomus 6 (1651–1683), Bruxelles 1963, p.165/n. 69; Materiály informačního procesu k Valdštejnově kandidatuře na biskupství v Hradci Králové, ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processi 161 (1668).

⁶³ „Heint ist der cardinal wider mit einem frischen hirschen von dem guet dess graf Hannss (Johann) Fridrich von Wallstein herein regalirt worden, der hatt es seinem

a trávili spolu hodně času. Itineráře kavalírských cest se zvláště mezi vzájemně spřátelenými rody předávaly, což samozřejmě setkávání příbuzných napomáhalo. Z let, kdy byl Valdštejn na cestách, se dochovaly deníky Jana Kristiána a Jana Seyfrieda Eggenberků z let 1660–1663, bratří Šternberků z let 1662–1665 a neznámého syna Jana Viktorina z Valdštejna z let 1664–1665.⁶⁴ Bohužel ani v těchto pramenech se žádná informace ke kavalírské cestě Jana Fridricha z Valdštejna nevztahuje. Rekonstrukci cesty jen komplikuje skutečnost, že doboví kazatelé ve svých promluvách dokládají, že navštívil i italská, francouzská a španělská města a Londýn.⁶⁵ Problém však spočívá v tom, že tato svědectví vznikla až pět let poté, co se v říjnu 1663 z kavalírské cesty vrátil domů.⁶⁶ Oněch pět let naplnilo mnoho dalších cest a pro výlet do Anglie a vzdáleného Španělska během kavalírské cesty tak mluví maximálně to, že v létě 1662 byl nejbliže trasám, které tam vedly.

Na této první cestě Valdštejna doprovázel jako komorník duchcovský měšťan Georg Ulrich Zessner ze Spitzenbergu.⁶⁷ Již jeho předkové byli v panských službách v době, kdy Duchcov vlastnili Lobkovicové, Georg Ulrich však pozvedl rod k vrcholu jeho slávy. Valdštejn mu za věrné služby daroval dvory v Ledvicích a v Želénkách s příslušnými loukami a polnostmi. Majetky vyňal z robotní povinnosti a Zessnerově rodině

haubtman also gar auss Nederlandt heraus anbefolhen.“ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 241. (1662, 23. VIII.)

⁶⁴ Ke kavalírským cestám souhrnně Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013, HOJDA – CHO-
DĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje*, Kavalírská
cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portu-
galska, Praha 2014. Ke zmiňovaným deníkům viz Václav BOK – Anna KUBÍKOVÁ
(eds.), *Bericht über die Reise Johann Christians und Johann Seyfrieds von Eggen-
berg durch die Länder Mittel-, West- und Südeuropas in den Jahren 1660–1663*, Eine
kommentierte Edition, České Budějovice 2012; Martina KULÍKOVÁ, *Cesty bratří ze
Šternberka a jejich cestovní deníky*, dipl. práce FF UK, Praha 2001; Kateřina SALO-
NOVÁ, *Kavalírská cesta Bertolda Viléma z Valdštejna v letech 1664–1665*, dipl. práce
FF Univerzity Pardubice 2007.

⁶⁵ Sigismundus HARTMAN SJ, *Lob- und Ehren-Red, so an dem hochansehlichen Ehren-
tag Ihro hochgräfflichen hochwürden und gnaden dess Herrn Herrn Hans Fridrich
von Waldstein*, Praha 1668.

⁶⁶ Datum Valdštejnova návratu 3. října 1663 si poznamenal opat cisterciáckého kláš-
tera v Oseku Laurentius Scipio († 1691). Zápisky opata Laurentia Scipiona, SOA
Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, karton 296, sign. M III 14, f. 96r. Za tuto poznámku
děkuji Jiřímu Wolfovi.

⁶⁷ Jiří WOLF, *Duchcovská společnost v době barokní*, Zprávy a studie Regionálního
muzea v Teplicích 27, 2008, s. 99–118.

přislíbil dědičnou držbu. Po Valdštejnově smrti byl Georg Ulrich povýšen do rytířského stavu.⁶⁸

Po více než půl roce, stráveném v Praze a na Duchcově, se Valdštejn v dubnu roku 1664 vypravil v obchodních (nebo úředních?) záležitostech do Lince, v květnu byl však zpátky v Praze, kde svůj čas trávil často ve společnosti Arnošta Vojtěcha z Harrachu, své sestry Marie Kateřiny z Valdštejna, Marie Moniky Švihovské a jejích dcer či Jana Fridricha z Heissensteinu.⁶⁹

Litoměřická mariánská družina v čele s profesorem rétoriky a poetiky Dionysiem Slaninem⁷⁰ připravila v červnu roku 1664 pro Valdštejna oslavný tisk. Máme ho dochovaný jen v podobě kolorovaného rukopisu, který se sestává z obrázků, krátkých oslavných textů na valdštejnské heroje a figurálně pojatých nápisů jména Joannes Fridericus. Počínaje Petrem z Valdštejna tu defilují Benedikt, Ladislav, ale i Adam a Maxmilián z Valdštejna. Valdštejnský lev se tu setkává s emblematy, která mu připomínají, odkud vychází a kam směřuje. Na jednom z obrázků stojí rozkročen na sloupech, které na svých podstavcích nesou erby Arnošta Vojtěcha z Harrachu a snad Jaroslava Bořity z Martinic. Ač spolu oba pánové v mnoha věcech koncepce církevní politiky českých zemí nesouhlasili, jako by tu už litoměřičtí jezuité předpokládali, že jednou Jan Fridrich ponese jejich odkaz. Na jiném z obrázků habsburská orlice předává u pramene lvu do rukou klíče – symbol komornické hodnosti otce Jana Fridricha. Na dalším se pak lev zavazuje Panně Marii, která sestoupila z mariánského sloupu, že ji nikdy neopustí a bude navěky ctít.⁷¹

Harrachův odkaz měl Jan Fridrich z Valdštejna následovat velmi brzy. V říjnu roku 1664 se vydal na svou druhou význačnou cestu, tentokrát rovnou směrem na jih.⁷² Od listopadu 1664 do května 1666 pobýval v Římě na studiích a v bezprostřední blízkosti papežského dvora. Jel stu-

⁶⁸ Jiří WOLF a kol., *Duchcov*, Praha 2013, s. 123–124.

⁶⁹ KELLER–CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 477, 481. (1664, 24. IV. a 5. V.)

⁷⁰ Databáze a kartotéka jezuitů české provincie 1556–1773 (autorka Anna Fechtnerová), AUK, Slaninus Dionysius.

⁷¹ *Cataractae gratiarum octo rivis nemus Walstainicum inundantium octo heroibus illustrissimam familiam illustrantium in clarissimo natalis diei sole sub signo Leonis apertae*, Litoměřice 1664, NK Praha, sign. XXII C 47.

⁷² Cestou se Jan Fridrich z Valdštejna zastavil ve Vídni, kde se setkal při obědě s kardinálem Harrachem ve společnosti s Františkem Augustinem z Valdštejna, Ferdinandem ze Scherffenberka a dalšími kavalíry a šlechtičkami. V Innsbrucku a Bolzanu se Valdštejn setkal s bratry Šternberky, kteří se vraceli ze své kavalírské cesty. KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 546. (1664, 18. X.); Martina KULÍKOVÁ, *Cesty bratří ze Šternberka a jejich cestovní deníky*, dipl. práce FFUK,

dovat církevní právo a teologii, ale také navazovat užší kontakty s těmi, kdo stáli nejbližší vyšších příček církevní hierarchie. Snad už tehdy si dělal naděje, že by mohl v Římě zůstat poněkud déle – a třeba i zakotvit. Arnošt Vojtěch z Harrachu bedlivě sledoval jeho kroky a Jan Fridrich z Valdštejna očekával jeho rady a pokyny.

Do Říma odjížděl Valdštejn již jako nominovaný kanovník metropolitní kapituly při kostele sv. Václava v Olomouci. Po půl roce pobytu se rozhodl, že v Římě při studiích stráví celé tři roky a absolvuje celý kurz teologie. Pobýval tu na Collegio Ghislieri, navštěvoval přednášky na Gregoriánské univerzitě a docházel i na lekce z práva i do univerzity, nazývané Sapienza. Podle svědectví svého hofmistra studoval velmi pečlivě.⁷³

Snad s jeho rozhodnutím zůstat v Římě déle, než původně plánoval, mohla souviset i kanonizace sv. Františka Saleského, které přihlížel 19. dubna roku 1665.⁷⁴ Je možné, že teprve v letech 1664–1665 plně ve Valdštejnovi dozrála touha po kněžském povolání. Nebyl by v tom směru jediný. Pro kněžskou či řeholní cestu životem se při studiích v Římě rozhodli i někteří další šlechtici.⁷⁵

Samozřejmě se přímo nabízí myšlenka, že Jan Fridrich z Valdštejna jako nejmladší syn byl pro tuto dráhu předem určen tak jako tak. Jen namátkou: biskupové Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka i Guidobald z Thunu byli druhorození, Arnošt Vojtěch z Harrachu se narodil jako třetí syn. Naopak František Karel Kounic, pozdější biskup v Lublani, byl nejstarší syn. Od svých původních záměrů v průběhu života ustoupili také druhorození Bernard Ignác z Martinic či Humprecht Jan Černín z Chudenic. Přitom se nezdá, že by u některého z nich byla motivací záchrana rodu. Janu Fridrichovi z Valdštejna od začátku větší svobodu dával

Praha 2001, s. 173. Jiří KROPÁČEK, *Architekt J. B. Mathey a zámek Trója v Praze*, AUC, Philosophica et Historica 1, 1987, s. 91.

⁷³ List Andrey Sixta Hörera Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z 2. dubna 1665, ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, karton 143. K Valdštejnovu pobytu a studiu viz též výpovědi svědků informačních procesů z let 1668 a 1675. ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processi 161 a 186.

⁷⁴ Zmiňuje se o ní Andreas Sixtus Hörer ve svém listě Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z 2. dubna 1665. ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 143.

⁷⁵ Jako příklad můžeme uvést Františka Antonína z Ditrichštejna, který v Římě pobýval téměř současně s Valdštejnem na studiích na Collegiu Romanu. Zuzana ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta a římský studijní pobyt Františka Antonína z Ditrichštejna v letech 1662–1666 ve světle korespondence hofmistra Josefa Seima*, bakalářská práce Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2014. Valdštejna mezi šlechtici, s nimiž se Ditrichštejn v Římě setkával, Orálková kupodivu nejmenuje. I okruh kardinálů, které označuje Valdštejn za své přátele, je poněkud odlišný.

Johann Paul Schor – Cornelius Bloemart, Alexandr VII., 1664

fakt, že se narodil jako první syn majitelky duchcovského panství. Její závěť ho přitom jako dědice určovala naprosto jasně. Zajištění v podobě příjmů z kapitulních prebend v podstatě nepotřeboval. Až do okamžiku nominace olomouckým kanovníkem a rozhodnutí setrvat v Římě po celou dobu studia teologie se jeho kariéra nijak výrazněji neodlišovala od osudů bratří Šternberků a mnoha dalších šlechticů. I v případě nejmladších synů šlechtických rodin raného novověku je jak vidno třeba předpokládat poměrně široký prostor pro svobodnou volbu povolání.⁷⁶

Tonzuru a čtyři nižší svěcení přijal Valdštejn 22. února 1665 v kapli římského jezuitského profesního domu.⁷⁷ Papežský indult, kterým Alexandr VII. umožnil Valdštejnovi, aby přijal kněžské svěcení před dovršením potřebného věku, pochází až ze srpna roku 1665.⁷⁸ Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka pak Valdštejna vysvětil 15. června 1668 v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě pražském.⁷⁹ Svou kněžskou primici v Čechách sloužil v pražské Loretě.⁸⁰

Už v prosinci roku 1664 prosil Valdštejn Harracha o přimluvu, když se snažil dosáhnout pocty udělení titulu čestného komorníka papeže Alexandra VII.⁸¹ Doufal, že dosáhne i titulu tajného komorníka a usiloval o místo auditora při římském odvolacím soudu Sacra Rota Romana. Podle jezuitu Sigismunda Hartmana papež poctil mladého Valdštejna označením *conte savio* a v Římě prý měl pověst nejen moudrého, ale i štedrého

⁷⁶ K duchovenským kariérám i k „předurčení“ k nim viz především MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 478–522. K Humprehtu Janu Černínovi viz nejnověji HOJDA – CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje*, s. 41–65, 558–565. K Martinicovi Zdeněk HOJDA, *Bernard Ignác z Martinic – pokus o portrét fundátora*, Slánské rozhovory 2008, Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění, Slaný 2009 s. 12–18.

⁷⁷ AA Wrocław, Dokumenty Kolegiaty Św. Krzyża we Wrocławiu, nr. 154, 1661 (recte 1665); Potvrzení o udělení tonzury a 4 nižších svěcení Janu Fridrichovi z Valdštejna z 19. listopadu 1665; Liber receptionum Capituli Vratislaviensis 1635–1686, AA Wrocław, Knihy, sign. III a 11, f. 386v–387r.

⁷⁸ SZA Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc Jan Fridrich hr. Waldstein (1664–1669), inv. č. 3387, sign. D VI w 2, kart. 138.

⁷⁹ Liber receptionum Capituli Vratislaviensis 1635–1686, AA Wrocław, Knihy, sign. III a 11, f. 388r.

⁸⁰ Jan Kryštof František z Talmberka, pozdější hradecký biskup, ve své výpovědi před vídeňským nunciem Antoniem Pignatellim při informačním procesu v roce 1668. Stejně datum primice uvádí také Joannes Franciscus Liepure, který se o první Valdštejnově bohoslužbě dozvěděl z dopisu od Bernarda Ignáce z Martinic. ASV, Arch. Nunz. Vienna, Processi 161 (1668).

⁸¹ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 6. prosince 1664. ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

a zbožného (*savio, liberale, devoto*) velmože.⁸² Na začátku června 1665 dosáhl příslibu titulu čestného komorníka a německý auditor roty Giovanni Emerix de Mathijs ho poprvé uvedl do sálů tribunálu Sacra Rota Romana. Místo, o něž Valdštejn usiloval, však nakonec připadlo synovci dosavadního německého auditora Jacopu Emerixovi de Mathijs.⁸³ Další důležitou postavou na římském dvoře, od které Valdštejn oprávněně očekával podporu, byl císařský vyslanec Giacomo (Jakob) Lombardi, který ve Věčném městě pobýval od ledna roku 1664 až do závěru roku 1667.⁸⁴ Zřejmě od těchto dvou mužů pak vedla cesta ke kardinálům, které v pozdějších listech označuje za své přátele.

Když v závěru května roku 1665 rezignoval arcivévoda Zikmund František Habsburský na své biskupské posty v Augsburku, Gurku a Tridentu, aby se mohl oženit a zachránit vymírající rodovou větev tyrolských Habsburků, otevřely se nové možnosti. Vážným kandidátem na tridentský stolec se stal Arnošt Vojtěch z Harrachu a Valdštejn s tím oprávněně spojoval vlastní naděje.⁸⁵ Navíc to byl právě on, kdo se spolu s Harrachovým agentem Michelelem Orsuccim snažil pražského arcibiskupa pravidelně zpravovat o dění v Tridentu⁸⁶ a v Římě.

Po smrti arcivévody Zikmunda Františka se uvolnil i salcburský kanonikát. O jeho obsazení rozhodoval přímo Alexandr VII. Ten v červnu Valdštejnovi při audienci příslibil, že mu přidělí první beneficium, které bude volné, pokud o něj bude žádat. Valdštejn proto sepsal memoriál, který předal prostřednictvím „svého dobrého přítele“ správce memorand a obsílek k papežské kanceláři kardinála Celia Piccolominiho papeži.⁸⁷

⁸² HARTMAN SJ, *Lob- und Ehren-Red*, nestránkováno.

⁸³ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 13. června 1665. ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

⁸⁴ Ludwig BITTNER – Lothar GROSS, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden*, 1. Bd. (1648–1715), Berlin 1936, s. 156.

⁸⁵ Valdštejn psal doslova „wie höher sie in digniteten steigen, ich mich allezeit mehrere vor dero gehorsamben diener aufgeben dürfte.“ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 4. července 1665, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

⁸⁶ Kontakt s tridentskou kapitulou zprostředkovával kanovník Giacomo Roveretti z Freiburku. Korespondence mezi ním a Janem Fridrichem z Valdštejna z let 1666–1669, dochovaná v Rodinném archivu Valdštejnů, čítá pouhé čtyři listy, které bohužel příliš mnoho nových informací neposkytují. SOA Praha, RAV, karton 24, sign. I-25/6, inv. č. 3279.

⁸⁷ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 4. července 1665, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

Vše záleželo jen na tom, jestli Zikmund František Habsburský před svou smrtí nepostoupil kanonikát někomu jinému. Odeslal proto potřebné dokumenty kapitule a arcibiskupovi v Salcburku Guidobaldu z Thunu a čekal na odpověď.⁸⁸ Thun reagoval opožděně a Valdštejn se pomalu vzdával naděje.⁸⁹ V polovině října se jeho chmurné předtuchy naplnily, když se dozvěděl, že Zikmund František Habsburský rezignoval na salcburský kanonikát ve prospěch Zikmunda Ignáce z Wolkensteinu-Trostburku.⁹⁰ Valdštejn přesto dále doufal v papežskou podporu.

Díky intervencím Františka Augustina z Valdštejna na císařském dvoře se právě tou dobou objevila naděje na úřad kantora při kostele sv. Kříže ve Vratislavi a Jan Fridrich zintenzivnil kroky pro potvrzení kanonikátu v Olomouci.⁹¹ Obojí však sledoval spíše korespondenčně. Zatím z Říma nikam neodjížděl a doufal v podporu svých olomouckých a vratislavských stoupenců a pověřenců. V obou případech se věci vyvíjely nakonec dosti slibně. Jednání se však protáhla a úspěchů v nich dosáhl až po návratu z Říma.⁹²

Řím začátku šedesátých let byl městem plným právě probíhajících stavebních podniků. Před bazilikou sv. Petra vyrůstala slavná Berniniho kolonáda, novotou pořád voněl i kostel sv. Anežky Římské v agónii, který tolik proslavil Francesca Borrominiho a dílna Pietra da Cortony pracovala v Chiesa Nuova. Umělecký život Věčného města a jeho okolí nezapomínal sledovat ani Valdštejn. Už v listopadu roku 1665 se Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka doslechl, že si najal vlastního malíře. Žádal proto Valdštejna, aby nechal okopírovat nějaký pěkný obraz svaté Anežky Římské.

⁸⁸ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z 1. srpna 1665, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

⁸⁹ V listu Harrachovi z 12. října 1665 píše: „*Mein canonicat zu Saltzburg anbelangendt habe noch keine andtwortt, erhalte ich so vor dieser mahl nicht, so habe ich auf das wenigsten expectanz zu dem nachsten.*“ ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

⁹⁰ List Guidobalda z Thunu Janu Fridrichovi z Valdštejna z 10. září 1665, SOA Praha, RAV, karton 25, inv. č. 3276, sign. I-25/3. Valdštejn list obdržel až o měsíc později. List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 16. října 1665, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

⁹¹ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 7. listopadu 1665, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153. Podobně se dají předpokládat intervence Františka Augustina z Valdštejna i Karla Ferdinanda z Valdštejna ve věci salcburského kanonikátu a postu auditora při Sacra Rota Romana. VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře*, s. 247, 656–657.

⁹² Viz níže v samostatných podkapitolách.

Možná už tehdy vstoupil do jeho služeb Jean Baptiste Mathey.⁹³ Dijon-
ský rodák se od mládí věnoval malířství a architektuře. Malbě se vyučil
zřejmě už doma a někdy v padesátých letech se přestěhoval do Itálie,
kde strávil asi dvacet let života.⁹⁴ V Římě snad už od roku 1655 působil
v okruhu Clauda Gellée Lorraina, Carla Rainaldiho a Berniniho žáků
Carla Fontany a Giovanniho Antonia de Rossi.⁹⁵ V rainaldiovské archi-
tektionické dílně Mathey překresloval plány a znal i řadu nerealizovaných
projektů.⁹⁶ Valdštejn opakovaně pobýval v rozlehlém bytě na Piazza di
Spagna – nedaleko míst, v nichž se zdržovali burgundští umělci.⁹⁷ Bylo tak
přirozené, že nejednoho z nich angažoval pro své záměry. Mathey nebyl
jediný výtvarník, jehož Valdštejn za svých římských pobytů poznal. Mezi
jinými to byli burgundský mědirytec Pierre Miotte, Johann Paul Schor,

⁹³ List Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka Janu Fridrichovi z Valdštejna z 11. lis-
topadu 1665, Chrást, NA Praha, APA, Miscellanea, karton 4480, inv. č. 5445. Sobek
však malíře nejmenuje. J. J. Morper datuje Matheyovo angažmá ve Valdštejnových
službách až do roku 1667. Johann Joseph MORPER, *Johann Friedrich Graf von
Waldstein und Claude Lorrain*, Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst, III. Folge,
12, 1961, s. 203–217. Nejnověji o díle J. B. Matheye pojednává rozsáhlá kapitola
v posledním kompendiu české barokní architektury. Pro tuto práci jsem ji však již
nestihl využít. Petr MACEK – Richard BIEGEL – Jakub BACHTÍK, *Barokní archi-
tektura v Čechách*, Praha 2015, s. 153–180.

⁹⁴ Pavel VLČEK – Ester HAVLOVÁ, *Praha 1610–1700, Kapitoly o architektuře raného
baroka*, Praha 1998, s. 257.

⁹⁵ Johann Joseph MORPER, *Johann Friedrich Graf von Waldstein und Claude Lorrain*,
Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst, III. Folge, 12, 1961, s. 203–217.

⁹⁶ Johann Joseph MORPER, *Der Prager Architekt Jean Baptiste Mathey (Mätthaus
Burgundus)*, Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst, NF Bd. IV, 1927, s. 99–228;
Mojmír HORYNA, *Římské inspirace Toskánského paláce, Jean Baptiste Mathey
v Praze*, In: Mojmír Horyna – Jiří T. Kotalík – Petr Macek – Josef Štulc – Martin
Pavala, *Toskánský palác v Praze, Historie a rekonstrukce stavby*, Praha 1999,
s. 68–77. K Matheyovi viz dále Petr FIDLER, *Římský akademismus v Praze, Jean
Baptiste Mathey, Domenico Martinelli – Inter principes famosus a Carlo Fontana-
Celeberrimo architetto di Roma*, In: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít
Vlnas (eds.), *Barokní Praha–Barokní Čechie 1620–1740*, Praha 2004, s. 273–294;
Mojmír HORYNA, *Římský vliv v pražské sakrální architektuře 17. století a Jean
Baptiste Mathey*, In: Vilém Herold – Jaroslav PÁNEK (eds.), *Baroko v Itálii – baroko
v Čechách*, Praha 2003, s. 533–558; Pavel ZAHRADNÍK, *Archivní nálezy k dílu Jana
Křtitele Matheye*, *Umění* 45, 1997, s. 547–554; KROPÁČEK, *Architekt J. B. Mathey
a zámek Trója v Praze*, s. 47–101; Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, sta-
vitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 409–411, autoři hesla Věra
Naňková, Pavel Vlček.

⁹⁷ List Anny Marie Bentivoglio Janu Fridrichovi z Valdštejna z 19. září 1667 je adre-
sován na Piazza di Spagna, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/5.
Na Via del Babuino, která Piazza di Spagna spojuje s Piazza del Popolo, bydlel Claude
Lorraine. KROPÁČEK, *Architekt J. B. Mathey a zámek Trója v Praze*, s. 71.

bratři Jacques⁹⁸ a Guillaume Courtoisovi⁹⁹ i samotný Claude Lorraine, do jehož společnosti Jana Fridricha snad uvedl sběratel a příležitostný obchodník s obrazy Niccolò Simonelli.¹⁰⁰

Ke konci roku 1665 odjel císařský vyslanec Giacomo Lombardi z Říma do Vídně.¹⁰¹ Valdštejn se od té doby spoléhal na podporu svých přátel v kardinálském sboru a při papežském dvoře. Na začátku února roku 1666 přihlížel řeholním oblačkám Giulie Boncompagni. Objevil se při té příležitosti ve velmi vážené společnosti kardinála Franceska Marii Sforzy-Pallavicina, který byl od roku 1661 osobním zpovědníkem Alexandra VII., knížete Giovanniho Battisty Borghese a jeho ženy Eleonory Boncompagni.¹⁰²

Další příležitost k odkrytí jeho vazeb dala slavnostní událost, kterou v Římě zažil málokterý z návštěvníků. V polovině února roku 1666 byl svědkem prezentace šesti kardinálů, při níž byli představeni Alfonso Michele Litta, Neri Corsini, Cesare Maria Antonio Rasponi, Paluzzo Paluzzi Altieri degli Albertoni, Giannicolo Conti a Giacomo Filippo Nini.¹⁰³ Všichni jmenovaní byli ke kardinálské hodnosti vybráni už 14. ledna 1664 jako tzv. kardinálové *in pectore* spolu s jiným Valdštejnovým přítelem Celiem Piccolominim. Svých římských kostelů se dočkali postupně během roku. Obřadu a následující hostiny se účastnilo velké množství význačných exponentů papežského dvora a dalších osobností. Valdštejn

⁹⁸ Jacques Courtois pobýval v Římě krátce ve 40. letech 17. století a později v letech 1655–1675. 13. prosince 1657 vstoupil do jezuitského noviciátu při kostele S. Andrea al Quirinale. Professem se stal o pouhých jedenáct let později – 2. února 1668. V době Valdštejnova pobytu v Římě pracoval na mnoha zakázkách pro jezuitský profesní dům. Ulrich THIEME (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, 17. Bd. Leipzig 1912, s. 591–592, autor hesla Oskar Pollak.

⁹⁹ Guillaume Courtois do Říma přišel velmi brzy a vstoupil do umělecké dílny Pietra da Cortony (1596–1669). První významné zakázky jsou již z roku 1653 pro římský kostel sv. Marka. Ulrich THIEME (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 17. Bd., s. 590–591, autor hesla Oskar Pollak.

¹⁰⁰ Lubomír SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“, Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939, Brno 2007, s. 19. O kontaktu Valdštejna se Simonellim se mi doklady najít nepodařilo. Zůstávám proto pouze u Slavičkova předpokladu.

¹⁰¹ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z 2. ledna 1666, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

¹⁰² List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 6. února 1666, tamtéž.

¹⁰³ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z 20. února 1666, tamtéž.

přítom za své přátele označil Giannicola Contiho, Cesara Mariu Antonia Rasponiho¹⁰⁴ a komisaře papežské komory Giacoma Fantuzziho.

S posledním jmenovaným si dopisoval i v pozdějších dobách, nejméně do konce roku 1669.¹⁰⁵ Souhrnně se tak dá říci, že za své přátele nejčastěji Valdštejn považoval dvořany a kardinály, kteří kariérně stoupali právě v letech 1664–1666. Starší kardinály mezi svými přáteli nejmenuje. Je docela zajímavé, že se tak pevně nevázal na kontakty, které mohl v Římě mít Arnošt Vojtěch z Harrachu, kreovaný kdysi papežem Urbanem VIII.

V letech 1662–1666 v Římě pobývala i Kristina Švédská,¹⁰⁶ nepodařilo se mi však najít jediný doklad o tom, že by se s ní Valdštejn potkal, jak se domnívá Václav Bartůněk.¹⁰⁷ Nemluví o ní ani ve svých listech kardinálu Harrachovi. Příležitost k tomu jistě nechyběla, nicméně stejně nepodloženě bychom mohli předpokládat Valdštejnovu známost s kardinálem nepotem Flaviem Chigim a dalšími osobnostmi. Pravděpodobná je zřejmě i brzká vazba na státního sekretáře Alexandra VII. Giulia Rospigliosiho, pozdějšího Klimenta IX. Jako velmi pravděpodobné se jeví i to, že se tu Valdštejn seznámil s Franceskem Buonvisim, pozdějším vídeňským nunciem, který byl od roku 1664 lateránským kanovníkem a od roku 1666 tajným komorníkem Alexandra VII.

V květnu roku 1666 se Janu Fridrichovi z Valdštejna dostalo neočekávané pocty. Byl pozván, aby se účastnil průvodu španělské princezny Markéty Terezy, která cestovala za svým nastávajícím chotěm Leopoldem I. do Vídně.¹⁰⁸ K průvodu dorazil v první polovině června na smluvené místo

¹⁰⁴ Cesare Rasponi patřil k opravdu nejužšímu kruhu přátel a blízkých Alexandra VII. Byl sekretářem consultancy a patřil ke konzultorům římské inkvizice. Znal se i s dalšími německými studenty a obyvateli Říma. Setkali bychom se s ním i v okruhu blízkých známých Ferdinanda z Fürstenberku, který v Římě pobýval v letech 1659–1661. Michael Freiherr von FÜRSTENBERG, *Die römischen Jahre Ferdinands von Fürstenberg*, in BÖRSTE, Norbert (Hg.), *Ferdinand von Fürstenberg, Fürstbischof von Paderborn und Münster*, s. 79–110.

¹⁰⁵ [http://www.treccani.it/enciclopedia/giacomo-fantuzzi_\(Dizionario_Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/giacomo-fantuzzi_(Dizionario_Biografico)), odkaz platný k 7. Listopadu 2015; korespondence mezi Giacomem Fantuzzim a Janem Fridrichem z Valdštejna z let 1666–1669 je uložena v SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3279, sign. I-25/6, ff. 23r–90r.

¹⁰⁶ Poprvé do Říma přijela před Vánoci roku 1655, již v roce 1656 však zamířila do Francie. V Římě pak pobývala delší dobu ještě v letech 1658–1660, 1662–1666, 1668–1689. O ní a jejích pobytech v Římě viz kupř. Peter ENGLUND, *Stříbrná maska, Pohled na život královny Kristiny*, Praha 2008; Ludwig von PASTOR, *Geschichte der Päpste*, 14./I., s. 328–356; Marie-Louise RODÉN, *Church Politics in Seventeenth-Century Rome: Cardinal Decio Azzolino, Queen Christina of Sweden and the Squadrone Volante*, Stockholm 2000.

¹⁰⁷ Václav BARTŮŇEK, *Jan Fridrich z Valdštejna, arcibiskup pražský*, Praha 1978, s. 44.

nedaleko Milána a pronesl uvítací řeč tváří v tvář budoucí císařovně.¹⁰⁹ S průvodem pokračoval dál směrem na sever, kde se v Roveretu setkal se svým bratrem Karlem Ferdinandem, který stanul v čele poselstva vyslaného z Vídně. Jan Fridrich pokračoval přes Trident, Innsbruck a Pasov do Vídně, kde se sešli všichni tři bratři a zúčastnili se svatebního ruchu přelomu let 1666–1667.¹¹⁰

V jarních měsících roku 1667 se prudce zhoršovalo zdraví Alexandra VII. Zřejmě i proto se v první polovině března Valdštejn vrátil do Říma a sledoval, jak se situace vyvíjí.¹¹¹ Cestou se zastavil v Ravenně, kde se opět setkal se svým přítelem Giacomem Fantuzzim. Společně si prohlédli zvláštnosti města a okolí a po několika dnech Valdštejn v cestě pokračoval, zatímco Fantuzzi v Ravenně zůstal.¹¹²

O Velikonocích se Alexandr VII. nechal vyvést na balkón kvirinálského paláce, aby požehnal shromážděnému lidu. Na zdraví mu to nijak nepřidalo. Císař Leopold I. prozřetelně už 24. dubna 1667 vybavil kardinála Harracha instrukcí k nadcházejícímu konkláve.¹¹³ Podle ní měl Harrach vyrazit, co nejdříve to bude možné, a zasadit se v Římě o to, aby byl zvolen takový papež, který svou autoritou urovná neshody ve Svaté říši římské. Co tím měl konkrétně na mysli, Leopold I. nenaznačil. Instruoval však Harracha, aby se o možných kandidátech poradil se zástupci španělské strany, kardinálem Federicem Sforzou, kardinálem protektorem německého národa Fridrichem Hessensko-Darmstadtským a kardinálem arcibiskupem salcburským Guidobaldem z Thunu, dříve než společně vstoupí do konkláve. Stejný dokument obdržel i Guidobald z Thunu¹¹⁴

¹⁰⁸ List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z 15. května 1666, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

¹⁰⁹ Alois VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli*, Wien 1900, III/s. 303, IV/s. 287. Raimondo MONTECUCCOLI, *Viaggi*, Ed. Adriano GIMORRI, Modena 1924, s. 75. Za tento odkaz děkuji Rostislavu Smíškovi.

¹¹⁰ František Augustin z Valdštejna uvítal Markétu Terezu Španělskou v Loibenu. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 617, 652; list Athanasia Kirchera z 5. srpna 1666, Řím, APUG, fondo Kircher 563, f. 249r; List Jana Fridricha z Valdštejna Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu ze 16. června 1666, Pasov, ÖStA, AVA, FA Harrach, karton 153.

¹¹¹ List Ferdinanda Matouše Sobka z Bilenberka Janu Fridrichovi z Valdštejna ze 13. března 1667, NA Praha, APA, Miscellanea, karton 4480, inv. č. 5445.

¹¹² Listy Giacomu Fantuzziho Janu Fridrichovi z Valdštejna z 2. března 1667 (z Říma do Raveny) a 27. března 1667 (z Ravenny do Říma), SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3279, sign. I-25/6, ff. 40r, 42r.

¹¹³ ÖStA, HHStA, Rom Korrespondenz 59, ff. 119r–122v.

¹¹⁴ Tamtéž, ff. 84r – 86v (instrukce pro Fridricha Hessensko-Darmstadtského), 128r–130v (instrukce pro kardinála Thuna).

Johann Paul Schor – Cornelius Bloemart, Athanasius Kircher, 1664

a oba kardinálové se vydali směrem do Říma, kde už je Jan Fridrich z Valdštejna i Fridrich Hessensko-Darmstadtský očekávali.

Alexandr VII. zemřel po dlouhé nemoci 22. května 1667 a volba byla zahájena 2. června za přítomnosti 61 kardinálů. O dva dny později do Věčného města dorazil i Harrach a stal se častým hostem Jana Fridricha z Valdštejna, který mu koupil i první kardinálský kočár.¹¹⁵ Do společnosti docházeli i Maxmilián Arnošt z Scherffenberka, Jan Fridrich z Trauttmannsdorffu, Jaroslav Bernard z Martinic, Ferdinand Vilém z Lobkovic, Jan František a Rudolf František z Talmberka a mnozí další říšští šlechtici, kteří v Římě pobývali na studiích, kavalírské cestě, chtěli se zúčastnit pohřbu Alexandra VII. či očekávali výsledky konkláve.

Dne 20. června 1667 se kardinálové shodli na Giulii Rospigliosim.¹¹⁶ Bývalý státní sekretář Alexandra VII. přijal jméno Kliment IX. Říšští vyslanci ke konkláve se však prozatím nijak rychle zpátky na sever nechystali. Valdštejn usiloval o titul čestného komorníka a rozhodovalo se o tom, kdo v Římě zůstane coby císařský vyslanec při papežském stolci. Kdy Valdštejn uspěl ve své snaze, mi známo není. První dokument, v němž se tituluje jako čestný komorník Klimenta IX., pochází až z 6. června 1668.¹¹⁷ Do funkce císařského vyslance při papežském dvoře nastoupil v druhé polovině téhož roku Fridrich Hessensko-Darmstadtský a zůstal tu i po celý pontifikát Klimentova stejnojmenného následníka.

V červenci si Harrach zaznamenal, že ho Valdštejn a Scherffenberg zanechali o samotě a uspořádali soukromou slavnost v zahradě, k níž pozvali i jezuitského římského polyhistora Athanasia Kirchera.¹¹⁸ Kircherovy znalosti hudby, starověkého Egypta, sbírky kuriozit a přístrojů, jež sám vyrobil, přitahovaly nejednoho návštěvníka barokního Říma. Tento učenec měl však i zvláštní duchovní sílu, kterou modernímu pozorovateli jeho často kuriózní zájmy zastihují. Valdštejn se s ním setkal už při svém prvním pobytu,¹¹⁹ kdy ho Kircher zavedl na poutní místo v Prenestinských horách nad Capranicou Prenestinou zvané Mentorella.

¹¹⁵ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 798, 800.

¹¹⁶ PASTOR, *Geschichte der Päpste*, 14./I., s. 529–530.

¹¹⁷ SZA Opava, pob. Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 3387, sign. D VI w 2 – Jan Fridrich hr. Waldstein (1664–1669), kart. 138.

¹¹⁸ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 825 (7. července 1667).

¹¹⁹ První dopis v korespondenci Athanasia Kirchera vztahující se k Janu Fridrichovi z Valdštejna se datuje ke 30. lednu 1666. Jedná se však o doporučující dopis zřejmě pro olomouckou kapitolu, který svědčí o tom, že Kircher Valdštejna znal již dříve. APUG, Fondo Kircher 563, f. 258.

Kamenná deska ze schodiště
ke kapli sv. Eustacha, Mentorella

Dnes nahoru vede silnice, mnohem větším zážitkem je ale pěší návštěva poutními cestami, které se sem klikatí z okolních vesnic pod úbočími majestátného strmého skalnatého hřebenu. Po náročném zdolání převýšení asi pěti set metrů ve výšce přes 1000 metrů nad mořem najdeme u jeskyně, v níž strávil dva roky svého života sv. Benedikt z Nursie, malou svatyni. Na skále nad ní měl podle legendy už na začátku 2. století sv. Eustach spatřit Krista. První kapli tu prý vztyčil již Konstantin Veliký ve 4. století, právě na památku tohoto vidění. Athanasius Kircher si místo oblíbil a zapsal se do paměti okolních skal. Kircherova vyhlídka (*Sentiero di Kircher*) nabízí scénérii rozlehlého údolí a vzdálených protějších svahů Apeninských masivů se stále zasněženými vrcholky. V polovině 17. století byla hora mnohem hůře dostupná než dnes. Cesta z Říma až sem mohla trvat dva až tři dny a na jejím konci poutník sotva našel komfortní ubytování, jaké asi očekával příslušník české vyšší šlechty.

V době Valdštejnovy návštěvy poutní tradice teprve ožívala. V roce 1661 Kircher vymohl u papeže Alexandra VII. vyhlášení zvláštních odpustků ve prospěch obnovy svatyně. Mezi donátory bychom tou dobou našli i Leopolda I. či neapolského místodržícího Petra Aragonského. Od roku 1666 se tu na náklady Jana Fridricha z Valdštejna stavěla nová kaple sv. Eustacha se schodištěm, vedoucím po úbočí skály, v níž se ukrývá jeskyně sv. Benedikta z Nursie. Kdy stavba započala, zatím známo není. Probíhala však už v srpnu roku 1666.¹²⁰ Už starší literatura přitom předpokládá, že se může jednat o jedno z prvních angažmá Jeana Baptisty Matheye. Napovídalo by tomu klasické strohé tvarosloví budovy. Ze schodiště nemůžeme odvozovat celkem na nic. I hladké kamenné stupně podlehly místním přírodním podmínkám a dnes jsou na nich vytesána jména nových donátorů, z jejichž peněz byly v průběhu 20. století obnoveny.

Po schodech nahoru mohli první poutníci k místu Eustachova vidění stoupat nejpozději v roce 1669. Tehdy vznikla kamenná deska, připomínající stavební aktivity Jana Fridricha z Valdštejna. Tou dobou už byl ale stavebník daleko za Alpami. Mathey ho následoval o něco později. S Kircherem si Valdštejn o dění okolo poutní svatyně v Prenestinských horách psali znovu ještě v listech z let 1677 a 1678.¹²¹ Jedná se však jen

¹²⁰ List Athanasia Kirchera Janu Fridrichovi z Valdštejna z 5. srpna 1666, Řím; APUG, fondo Kircher 563, f. 249r; Athanasius KIRCHER, *Historia Eustachio-Mariana*, Romae 1665; Sigismundus HARTMAN SJ, *Lob- und Ehren- Red*, Praha 1668.

¹²¹ Listy Valdštejna Kircherovi z 13. prosince 1677 (z Vídně) a 10. září 1678 (z Prahy), APUG, Fondo Kircher 566, ff. 96r, 97r.

o letmé zmínky. Po roce 1680 bylo právě v kapliče sv. Eustacha pohřbeno srdce barokního polyhistora.

Valdštejn také roku 1670 finančně podpořil Kircherovu knihu *Ars magna lucis et umbrae*. V dedikaci tohoto vydání Athanasius Kircher mluvil o Valdštejnově mariánské zbožnosti a nadšení pro Mentorellu. Vyslovil i naději, že až dovrší potřebný věk, nastoupí na pražský arcibiskupský stolec, pro nějž ho rovněž podle Kircherových slov určil Arnošt Vojtěch z Harrachu. Zdá se, že i samotný Kircher považoval episkopát Ferdinanda Matouše Sobka z Bilenberka za jakési intermezzo. Může to být ale dáno i povinnou dávkou devótnosti vůči dedikantovi. Předmluvu uvádí rytina s portrétem Jana Fridricha z Valdštejna – tehdy biskupa v Hradci Králové – z ruky Henricka Baryho.¹²² Je přitom možné, že za předlohu mu sloužila starší Matheyova kresba.¹²³

Korespondenční styk s Athanasiem Kircherem Valdštejn udržoval až do jeho smrti. V listech pražského arcibiskupa baroknímu polyhistorovi najdeme mnohá doporučení barokních kavalírů, kteří cestovali do Říma. Vedle Arnošta Josefa z Valdštejna Kircherovi psal Valdštejn i o chystané cestě svého přítele Jana Marka Clary Aldringena¹²⁴ a snahách o kanonikáty Maxmiliána Arnošta ze Scherffenberka a Jana Kryštofa Františka z Talmberka.

Vraťme se ale ještě na chvíli k posledním Valdštejnovým dnům stráveným Římě. Od srpna hostil ve svém bytě s velkými okny na Piazza di Spagna Arnošta Vojtěcha z Harrachu pravidelně.¹²⁵ Užíval si i mnohé kratochvíle, když si koupil opičku a později i pejska, který si s ní celý den hrál.¹²⁶ V prvních zářijových dnech se ale jako většina německých kavalírů s Římem a okolím pomalu loučil. Harrach naplánoval svůj odjezd na 19. září a Valdštejn ho měl na zpáteční cestě doprovázet. Sobkovi, který se do Říma naopak chystal v záležitostech spjatých s hradeckým biskupstvím, slíbil propůjčit svůj byt na Piazza di Spagna.¹²⁷ Prozatím

¹²² Athanasius KIRCHER, *Ars Magna Lucis et Umbrae*, Amsterdam 1671, s. 2–8.

¹²³ MORPER, *Johann Friedrich Graf von Waldstein und Claude Lorrain*, s. 204.

¹²⁴ List Jana Fridricha z Valdštejna Athanasii Kircherovi ze 13. srpna 1677, APUG, Fondo Kircher 566, f. 93r.

¹²⁵ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 871 (19. srpna 1667).

¹²⁶ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 877 (26. srpna 1667).

¹²⁷ Listy Arnošta Vojtěcha z Harrachu Ferdinandu Matouši Sobkovi z Bilenberka z 19. července, 20. srpna a 10. září 1667, SOKA Hradec Králové, BH, karton 1, inv. č. 23, f. 97r, 100r, 102r; List Ferdinanda Matouše Sobka z Bilenberka Janu Fridrichovi z Valdštejna z 1. září 1667, Chrast, NA Praha, APA, Miscellanea, karton 4480, inv. č. 5445.

objížděl Lazio, aby se naposledy podíval do Castel Gandolfa a Tivoli.¹²⁸ Pod pahorkem, na kterém stojí Tivoli s vilou d'Este, zřejmě Jana Fridricha z Valdštejna zaujaly i pozůstatky římské Hadriánovy vily. Ještě v květnu roku 1669 si s Fantuzzim dopisoval o tisku s jejím vyobrazením.¹²⁹

Zřejmě nedlouho před samotným odjezdem z Říma angažoval Valdštejn Clauda Lorraina, aby pro něj namaloval čtyři obrazy s krajinnými výjevy.¹³⁰ Za objednavatele prvních dvou obrazů, na něž dal Lorrainovi zakázku některý z Valdštejnů, starší literatura označuje Františka Augustina z Valdštejna a datuje je do let 1661–1662. Jsou na nich krajiny s pastýři a s lodí. Plátna z roku 1668 zobrazují krajiny se zapuzením Hagary a Izmaela a s Hagarou a andělem.¹³¹ Vzhledem k tomu, že čtveřice tvoří dohromady významový celek, je možné, že i první dva dochované obrazy patří k objednavce Jana Fridricha z Valdštejna. Práce se protáhla, když agenti, které Valdštejn pověřil, aby zajistili vše potřebné, zaplatili Lorrainovi šizenými mincemi a Valdštejnovi služebníci v čele s Henricem Othenimem a Jeanem Baptistou Matheyem museli urovnávat spor s poměrně výbušným malířem.¹³² První z obrazů předal Lorrain Valdštejnovým agentům v červenci roku 1668.¹³³ Ostatní domaloval a připravil k odeslání do Vídně do konce srpna.¹³⁴

Na cestě do Vídně měli Harracha a Valdštejna doprovázet i Maxmilián Arnošt ze Scherffenberka a Harrachův římský agent Michele Orsucci.

¹²⁸ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 878, 884 (6. září 1667, Castel Gandolfo, 13. září 1667, návrat z Tivoli).

¹²⁹ List Giacomu Fantuzziho Janu Fridrichovi z Valdštejna ze 4. května 1669, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/6, f. 64r–65r.

¹³⁰ Filippo Tommaso BALDINUCCI, *Notizie de' Professori del disegno*, Opere di F. Baldinucci, Vol. XIII., Milano 1812, s. 5–21; List Henrica Othenima Janu Fridrichovi z Valdštejna z 21. ledna 1668, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/5, ff. 36r–37r.

¹³¹ Marcel RÖTHLISBERGER, *L'opera completa di Claude Lorrain*, Milano 1975, n. 225, 226, 246, 247. První dva obrazy jsou dnes v soukromé sbírce na Belvoir Castle ve Velké Británii, druhé dva se nacházejí ve Staré Pinakotéce v Mnichově.

¹³² Ten v Římě působil nejpозději od roku 1653, kdy ho mehelnský arcibiskup Boonen jmenoval svým zástupcem ve věci svého obvinění z jansenismu. Morper tvrdí, že měl Othenim kontakty s Lorrainem již dříve. PASTOR, *Geschichte der Päpste*, 14./I., s. 245; MORPER, *Johann Friedrich Graf von Waldstein und Claude Lorrain*, s. 203–217. Korespondence Jana Fridricha z Valdštejna s Henricem Othenimem, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/5.

¹³³ List Henrica Othenima Janu Fridrichovi z Valdštejna ze 7. července 1668, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/5, ff. 48r–49r.

¹³⁴ List Henrica Othenima Janu Fridrichovi z Valdštejna ze 17. listopadu 1668, Tamtéž, ff. 50r–v.

Valdštejnův hofmistr Andreas Sixtus Hörer, malíř Jean Baptiste Mathey a několik dalších dvořanů setrvalo dál ve městě. Ještě v dubnu roku 1668 se s „malířem jeho milosti“ můžeme potkat v Římě.¹³⁵ Pozdější stopy se zatím ztrácejí v nedohlednu. Za první Matheyovu stavbu v Čechách bývá někdy pokládána kaple sv. Anny nad Ostružnem, postavená snad okolo roku 1670 pro Arnošta Františka Šlika.¹³⁶

V určený den – 19. září 1668 – odeslal Valdštejn napřed své služebnictvo do Bologni a o něco později vyrazily i Harrachovy povozy směrem na Florencii, aby oba velmože očekávaly ve Vídni.¹³⁷ Sami se pak vypravili přes Frascati¹³⁸ a Tivoli, kde strávili ještě nějaký čas, směrem do Loreta, kde se jistě ne poprvé zastavili při poutním místě u mariánského domku. V polovině října už pozdravovali své římské přátele z Vídně.¹³⁹ Harrach se necítil zdravý už před cestou. Odjezd plánoval dlouho a vzhledem k blížící se zimě nebylo možné odkládat přechod alpských průsmyků. Na cestu vyrazil s podlomeným zdravím a nedlouho po příjezdu do metropole na Dunaji zemřel. Na jeho místo byl nominován Jan Vilém hrabě Libštejnský z Kolovrat, který však zemřel ještě před konfirmací. Při císařském dvoře zůstal Valdštejn i v listopadu a prosinci 1667 v blízkosti Františka Augustina z Valdštejna a začátkem následujícího roku odjel do svého panství na Duchcov, aby tam urovnal nastalé nepokoje.

Ani v té době nepřestával sledovat dění ve Věčném městě. Díky nepřetržitému kontaktu s Henricem Othenimem, Athanasiem Kircherem a Giacomem Fantuzzim zůstala studijní léta ještě dlouho živou vzpomínkou.

¹³⁵ List Henrica Othenima Janu Fridrichovi z Valdštejna z 28. dubna 1668, Řím, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/5.

¹³⁶ KROPÁČEK, *Architekt J. B. Mathey a zámek Trója v Praze*, s. 77.

¹³⁷ KELLER – CATALANO (eds.), *Die Diarien*, VII., s. 889 (19. září 1667).

¹³⁸ Abatyše kláštera sv. Kateřiny ve Frascati Valdštejnovi rok předtím nabízela ubytování, kdykoli bude chtít do města zavítat. List z 19. září 1667, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3278, sign. I-25/5.

¹³⁹ List Arnošta Vojtěcha z Harrachu Ferdinandu Matouši Sobkovi z Bilenberka z 10. září 1667, SOKA Hradec Králové, BH, karton 1, inv. č. 23, f. 102r; listy Jana Fridricha z Valdštejna Athanasii Kircherovi z 28. září 1667 (Loreto) a ze 13. listopadu (Vídeň), APUG, Fondo Kircher 558, f. 61r, 64r.

Henricus Bary – J. Janssonius a Waesberge, Jan Fridrich z Valdštejna, 1671

Duchcov, aneb Zpátky v Čechách

Duchcovské panství bylo v polovině 17. století zpustošené. Během 30. a 40. let se stalo obětí hned několika saských a švédských nájezdů. Plenění, pustošení a vypalování neminulo ani samotný Duchcov. Vojska Johanna Banéra i falckraběte Karla Gustava spížovala a drancovala i v širokém okolí.¹⁴⁰ Přesto potenciál panství sliboval mnohé. V Krušných horách se od středověku rozvíjela těžba stříbra a cínu. Obchodovalo se tu s duchcovským dřevem, chmelem, obilím, pivem, sukem i dalšími komoditami. V okolí vznikaly hornické osady, v nichž své podíly vlastnili i duchcovští měšťané. Obchodní kontakty duchcovských poddaných sahaly do saských měst Freibergu, Dippoldswalde i do Pirny.

Vzhledem k takřka permanentnímu pobytu všech majitelů Duchcova v polovině 17. století u vídeňského dvora či na diplomatických misích řídili chod duchcovského panství místní hejtmani, od roku 1650 František Adam Fürstenburg z Fürsteneggu.¹⁴¹

Podařilo se obnovit obchod se vzdáleným Annaberkem, Marienbergem i dalšími městy. V roce 1653 dostali saští kupci svolení navštěvovat jarmarky, pod podmínkou, že nebudou vnášet do města nepokoje kvůli svému vyznání. Ke konci padesátých let začali měšťané s obnovou vodovodu, který byl připojen na panskou kašnu, výstavbou pivovaru a město se pozvolna s obtížemi vzmáhalo po hrůzách války, podporováno přitom půjčkami vrchnosti i místního děkana Johanna Jorgetty.

Jan Fridrich se svého dědictví ujal po svém návratu z kavalírské cesty, když v roce 1664 potvrdil privilegia místním cechům. Na jeho popud městská a cechovní privilegia potvrdil Duchcovu i Leopold I.¹⁴² Už v říjnu téhož roku se však ve Vídni Valdštejn připravoval na svůj studijní pobyt v Římě. Po návratu z něj ho v únoru 1667 Leopold I. poctil zvláštní milostí, když vyhověl jeho žádosti o zřízení fideikomisu na Duchcově. To znamenalo záruku budoucí nedělitelnosti a nezcizitelnosti panství. Událost to byla opravdu neobvyklá – jednak bylo zvykem udílet tuto ochranu na majetek až po smrti zakladatele fideikomisního práva, jednak se počítalo s tím, že fideikomisní panství zdědí dědici, které určí vlastník. Dědictví přitom obvykle přecházelo na nejstaršího syna. Tou dobou už ale Valdštejn nastoupil cestu k životu v celibátu. Zřejmě tedy prostřed-

¹⁴⁰ WOLF a kolektiv, *Duchcov*, s. 99–118, autor kapitoly Jan KILIÁN.

¹⁴¹ WOLF a kolektiv, *Duchcov*, s. 162, autor kapitoly Jiří HRBEK.

¹⁴² Jiří WOLF a kolektiv, *Duchcov: Historte, kultura, lidé*, Praha 2013, s. 126, 162, 165.

nictvím fideikomisu chtěl zaručit, aby Duchcov zůstal v rodovém držení i po jeho smrti.¹⁴³

Už v roce 1664 věnoval Jan Fridrich z Valdštejna 1000 zlatých ve prospěch kaplana při duchcovském kostele sv. Jiří. V něm zamýšlel vybudovat rodinnou hrobku. Ta dnes patří k jedné z mála dochovaných částí nového zámeckého kostela Zvěstování Panny Marie, postaveného za Jana Josefa z Valdštejna. Věvodí jí epitaf z roku 1740. Samotný Jan Fridrich však odpočívá ve starší rodové hrobce v pražské katedrále sv. Víta. Plány měl i s dosavadním renesančním zámekem a jeho hospodářským zázemím. Dříve než mohl plně rozvinout své záměry s panstvím, odjel opět do Říma.

S obchodem nepřicházely na Valdštejnovy statky jen příjmy – saská i česká strana Krušných hor byla konfesně převážně luteránská. Město samotné bylo naopak většinově katolické. Tradici si zachovávalo už před vlastním nástupem reformace. Klaudyánova mapa Čech z roku 1518 zaznamenává klíče sv. Petra, symbol převažujícího katolického vyznání, u Bíliny, Mostu i Krupky. Sousední osecké panství spravovali cisterciáci. Luterská reformace tak byla pro tento region něčím zcela nezvyklým, co přicházelo postupně během celého 16. století právě se saskými obchodníky. Pouze v Teplicích převažovali už na začátku 16. století utrakvisté. Nedaleko od Duchcova směrem na Teplice bychom našli obec zvanou Hrob. V ní v roce 1617 nechal majitel místního panství arcibiskup Jan Lohelius zbořit utrakvistický kostel. Tento akt se záhy stal jedním z podnětů stavovského povstání.

Krušnohorské vesnice byly převážně protestantské. Ve Flájích, Vilejšově–Nové vsi, Mackově, Českém Jiřetíně a Dlouhé Louce¹⁴⁴ zůstávala luteránská většina i dlouho po roce 1648. Flájský rychtář Kaspar Pantzner nechal v obci postavit nový kostel, v němž se sloužily protestantské bohoslužby. To se nijak výrazně nezměnilo ani po smrti Maxmiliána z Valdštejna v roce 1655, ani za poručnické správy. Během třicetileté války odtud emigrovalo jen minimum poddaných. První významnější skupina někdy v roce 1651 odešla do příhraničního Oberneuschönberku. Na konci padesátých let o něco větší skupina odešla z Českého Jiřetína do saského Cämmerswaldau. Část z nich se ale zřejmě na čas vrátila zpět. Takové scénáře se na severních hranicích českých zemí odehrávaly poměrně běžně a současníci byli s touto skutečností dobře

¹⁴³ SOA Praha, RAV, karton 28, inv. č. 62, sign. N-55, 16. února 1667. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 178.

¹⁴⁴ Fláje, Vilejšov a Mackov byly zatopeny přehradní nádrží Fláje.

seznámení.¹⁴⁵ Na duchcovském panství však jistě sehrála svou roli i dlouhodobá nepřítomnost vrchnosti. Podobně to koneckonců můžeme dokumentovat i na dalších místech, jejichž majitelé – stoupenci rekatolizace – pobývali dlouho při dvoře, vzdálení od života svých rodových držav. Na konci svého života s překvapením obdobnému stavu přihlížel i Vilém Slavata, který vlastnil panství, z nichž to k hranicím s Míšní, Lužicí či Saskem nebylo zrovna blízko.¹⁴⁶

Ještě před odjezdem na svůj druhý římský pobyt se Valdštejn pokusil zajistit obrácení svého panství ke katolickému vyznání. Největší exodus poddaných z Krušných hor proběhl mezi lety 1666–1668,¹⁴⁷ zřejmě v souvislosti s rekatolizačními kroky Jana Fridricha z Valdštejna a jím pověřených misionářů, kteří dostali i ozbrojený doprovod. V únoru 1667 se obrátil na vizitátora česko-rakouské kapucínské řádové provincie bratra Jovitu, aby vyslal do Krušných hor misionáře. V červnu roku 1667 ve Flájích kapucíni sloužili první katolickou bohoslužbu.¹⁴⁸ Valdštejn jim pak daroval pozemky uprchlého Georga Schindlera.¹⁴⁹ Poddaní se misiím postavili na odpor. Na konci září na panství přišli další dva kapucíni a Valdštejn nařídil, aby je v případě nutnosti doprovázeli ozbrojení muži.

Na počátku roku 1668 se poddaní pokusili hledat pochopení pro své smýšlení u svého pána. 23. března se na něj obrátili s prosebným listem, v němž žádali, zda by mohli být ponecháni u svého vyznání. Valdštejn je sice přijal vlídně, ale vysvětlil jim, že jejich přání nemůže splnit a naopak požadoval po rychtářích slib návratu ke katolickému vyznání. Po dlouhém váhání nakonec slíbili. Následujícího dne se sám Valdštejn vypravil do hor a dal si svolat všechny obyvatele Flájí, Vilejšova, Nové vsi, Mackova, Českého Jiřetína a Dlouhé Louky na flájskou faru, aby jim oznámil své rozhodnutí přivést celé panství ke katolickému vyznání. Požadoval ode všech závazek, že v následujících čtrnácti dnech přijmou svátosti. Na panství došlo k šarvátkám, které musel uklidňovat panský hejtman Kilian Ernst

¹⁴⁵ Viz kupříkladu relaci jezuitského provinciála Daniela Krupského z 26. května 1668 ke kongregaci de propaganda fide. NA Praha, Sbírka prepisů, SCPF, karton 143, inv. č. 714, nr. 53.

¹⁴⁶ Josef HRDLÍČKA, *Víra a moc, Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013, s. 624–625.

¹⁴⁷ www.exulanten.geschichte.uni-muenchen.de, odkaz platný k 12. červnu 2015.

¹⁴⁸ Jiří WOLF, *Katolické misie u luteránů ve východní části Krušných hor mezi léty 1660–1730*, In: Zdeněk R. NEŠPOR, *Čeští nekatolíci v 18. století*, Ústí nad Labem 2007, s. 220–231, tam viz i několik dalších poznámek.

¹⁴⁹ V roce 1668 se objevil v Neuwerndorfu nedaleko Českého Jiřetína, kde ubytoval ještě jiného exulanta. Tamtéž.

Miebes s třiceti ozbrojenci, se kterými uzavřel cesty vedoucí k hranicím. Přesto se podařilo několika rodinám prchnout do luteránského Saska.

Mezitím uplynula lhůta, kterou Valdštejn stanovil pro splnění slibu hromadné konverze. Podle nařízení panských úřadů se 7. dubna skutečně asi polovina mužských obyvatel objevila v kostele a vyzpovídala se. Zbylí přišli následující den, kdy také všichni přijali nejsvětější svátost, a příští neděli přišly i ženy. Během následujících dní se však ukázalo, že pro mnohé jejich obrácení příliš neznamená. 12. dubna 1668 zřejmě vesničané při popíjení překročili míru, došlo i na hádky a rvačky. Neshodu možná způsobily i rekatolizační snahy. Do souvislosti s incidentem se totiž dává to, že k odchodu z panství se hotovil flájský rychtář Kaspar Pantzner. Byl proto zajat a i se svou ženou uvězněn v Duchcově. Nové nepokoje vzbudil útěk rychtářova syna Adama Pantznera. Utéct se nedlouho poté podařilo i jeho otci. O Vánocích se ale opět na příkaz panských úřadů všichni zúčastnili mši a rychtář Pantzner se svou rodinou se vrátil do Flájí. Daroval dokonce pozemek nedaleko kostela, aby na něm mohl být zřízen nový hřbitov, který pak byl 8. června 1670 vysvěcen.

Valdštejn i Leopold I. se obrátili na saského kurfiřta, aby uprchlé poddané přiměl k návratu na duchcovské panství. Na jeho hranicích teď stály stráže, aby zabránily příchodu saských kazatelů a převaděčů. V zimě let 1669–1670 už mohli misionáři konstatovat úspěch. Mezi více než dvěma sty obrácenými lidmi byl i luteránský kazatel Johann Kaspar Baldovius. V druhé polovině roku 1670 drželi kapucíni kázání na rozloučenou a lidé prý tesknili a plakali. Do Flájí také přišel nový farář. Kolik poddaných zůstalo v exilu, není jisté. Víme to jen u nemnoha případů. Mohlo jich však být mnohem více.¹⁵⁰ Spojení se Saskem však bylo bedlivě sledováno a saským obchodníkům, putujícím do Duchcova, vrchnost zakázala jakékoli náboženské projevy na území panství.¹⁵¹

¹⁵⁰ Tak Anreas Rauer v roce 1671 zemřel v Rechenbergu, kde byl také pohřben. U několika dalších víme o tom, že si zakoupili statky (například Christoph Arlt v Kleinbobritzsch). Tamtéž. Mezi dokumenty kongregace de propaganda fide najdeme i rozsáhlý jmenný seznam poddaných obrácených ke katolickému vyznání při kapucínských misích v letech 1669–1671 na šternberských panstvích a na Duchcovsku. NA Praha, Sbírka prepisů, SCPF, karton 145, inv. č. 715, č. 46. Ve Flájích napočítáme na 68 jmen.

¹⁵¹ K misii na duchcovském panství Johann SCHLENZ, *Maxmilian Rudolf Freiherr von Schleinitz und seine Zeit*, Warnsdorf 1914, s. 162–170; Vavřinec RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století*, Praha 1938, s. 93; WOLF, *Katolické misie u luteránů ve východní části Krušných hor*, s. 220–232.

Fridrich Saltzer, Guilielmus Etzweiler, duchcovský děkan,
později rektor arcibiskupského semináře, 1764

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.